

Carlisme i societat rural, la Guerra dels Set Anys a la Conca d'Òdena

(*La visió d'un pagès: Martí Vidal, de Gallardes*)

per Pere Pascual i Domènech

«... se notaran algunas políticas de lo que pasa y altres cosas que pertañen en esta casa Vidal de Gallardas, perquè los vinens púgan saber las cosas que an pasat y pàsan [...] asantaré en est llibre totas las cosas que se díuan notables, perquè si tots los amos hoguesen fet axí, se sabrían a[1]gunas polítiques que no se saben...»

Aquesta nota fou escrita l'1 de gener de 1841 per Martí Vidal i Ambrós, nascut l'any 1816 i de condició social, segons ell mateix s'anomenava, «pagès de Gallardas», un mas situat a les rodalies de Sant Martí de Tous, a la comarca d'Anoia.¹ La data és significativa, però l'esmentat pagès no va començar les anotacions en aquest moment, sinó que ja feia uns quants anys que es dedicava a aquesta tasca. Entorn de la «revolució burgesa», del conjunt de transformacions que comportà, pel que fa al domini de la terra, hi ha una bibliografia considerable. La historiografia ha dedicat, d'una forma reiterada, la seva atenció a la Revolució Francesa i als problemes d'interpretació d'aquest esdeveniment; més recentment, ho ha fet sobre els diferents «models» de les «revolucions liberals» d'arreu d'Europa. Les revoltes pageses, sota l'Antic Règim o bé en el trànsit de les societats pre-capitalistes cap al capitalisme, han merescut també una atenció especial dels historiadors aquests darrers anys. Les revoltes socials i l'actuació política de la pagesia han estat interpretades de formes diverses, però gairebé sempre recolzades sobre fonts documentals «externes» a la pagesia.

El *Llibre diari*... del pagès de Gallardes ens ofereix un element que creiem important, ja que possibilita de conèixer què pensava la pagesia i què succeïa al món rural d'aquest indret de Catalunya en els moments en què a Espanya es desenvolupava la fase decisiva de la «revolució liberal». Utilitzem un tipus de font documental que no ha estat emprat, malgrat el seu interès. Tanmateix, la seva presentació requereix algunes precisions. La pagesia de les masies —una classe benestant del camp català— va gaudir d'àmplies possibilitats d'alfabetitzar-se.² Aquest fet, juntament amb la necessitat de portar un control sobre la

1. Pel que fa a la situació d'aquest poble, així com a les característiques del medi geogràfic, vegeu Josep IGLÉSIES, *Assaig sobre l'extensió de la comarca d'Igualada* (Igualada 1938; publicat el 1948 malgrat portar la data esmentada).

2. Vilar recull la sorpresa d'A. Young davant els «amos» de les masies, que pren per *gentlemen*, i ens descriu alguns trets característics d'aquesta classe social del camp català: «L'amo de la masia catalana [...], encarna el patriarca rural. Té el seu arxiu, a vegades des de sis segles. Presideix els treballs ordenats del camp, la taula familiar, el rosari del vespre [...]. Els qui s'acullen a la seva hospitalitat, els parla del passat, del rei, de la religió, amb gravetat i seny...» (P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Barcelona 1966, p. 561).

producció i els seus condicionants (preus, jornals, despeses i ingressos, deutes, etc.), va possibilitar que els esmentats pagesos es dediquessin pacientment a confeccionar uns llibres, que omplien amb anotacions de tipus molt divers.³ El contingut d'aquests manuscrits, bé que sempre relacionat amb el procés productiu de la masia, en ocasions adquireix un abast més ampli i esdevé una petita «crònica» de la vida rural.

Aquesta documentació, tot i que es presenta relligada en unitats diferenciades, sovint no porta cap titulació. Pel que fa al mas de Gallardes, a part el manuscrit abans esmentat, disposem de dues peces complementàries. Per tal de facilitar la identificació de les diferents unitats que hem d'utilitzar, ens permetem de posar els següents títols als documents citats: *Llibre diari de mas Gallardes...*, escrit per Martí Vidal i els seus successors; *Llibreta dels censos i drets pagats per mas Gallardes...*, que conté els rebuts datats i signats pels «collectors» o «arrendadors» de drets feudals; *Llibreta de les contribucions pagades per mas Gallardes...*, de característiques semblants, però referides als pagaments cadastrals.

Ens proposem, a partir del material expressat, aconseguir d'interpretar la posició de la pagesia de la zona enfront de la reacció absolutista davant la reforma liberal. L'organització dels materials citats pretén, en definitiva, aprofundir aquestes qüestions: les causes que coadjuvaren al distanciament i àdhuc a l'oposició d'una part de la pagesia a la reforma liberal; les contradiccions que s'anaren desenvolupant a mesura que avançava el conflicte entre la pagesia i el moviment carlí; el trencament d'amplis sectors de la pagesia amb el carlisme i l'actitud política de la pagesia, que emmarcà la desfeta político-militar del carlisme.

3. Aquests «llibres» o «llibretes» sospitem que són nombrosos a les velles masies de Catalunya. Hem tingut ocasió de consultar-ne alguns, un de pertanyent a la casa Jaume Brugués, de Castellolí (Anoia), les anotacions del qual són de la primera meitat del segle XIX. Un quadern posterior, però confeccionat amb un criteri similar, va ser escrit entre el 1901 i el 1930 per Pere Miret i Sardà, hisendat de Sant Pere de Ribes (Garraf). En aquest tipus de documentació, hi trobarem: notes relatives al procés de producció, inversions o «millores» efectuades en les terres i en el mas; no hi manquen interpretacions, de caràcter molt personal, dels esdeveniments polítics de l'època; també hi són reflectides les incidències de la vida familiar i local, que trenquen la monotonia quotidiana; i no és estrany de trobar-hi, en aquests «calaixos de sastre», versets, modèliques lletres d'amor, receptes de tota mena, miraculoses pregàries i models d'instàncies per a ser adreçades a les més diverses autoritats, amb les més peregrines intencions.

L'exemplar que utilitzarem en aquest treball procedeix de mas Gallardes. He d'agrair a l'actual propietari de la hisenda, el senyor Antoni Vidal, el fet d'haver-lo posat al meu abast per a elaborar aquest estudi. Fou escrit a partir del 1839, encara que conté moltes anotacions referents a esdeveniments anteriors. En aquest tipus de material, la sistematització en l'exposició era desconeguda o considerada poc virtuosa pels seus autors. Sovint no hi trobarem cap continuïtat. Hi predominen les anotacions desordenades i incompletes. Per tal de mostrar la forma en què fou redactat, heus ací una reflexió feta pel mateix autor: «Segona par de las cosas més nobles y asentos polítichs de es any 1840, ab què se an fet alguns es any pasat 1839, però com fins q[ue].] pre[se]nt abia està ho cupat ab altres asuntos, y per falta de no aber-me requnegut a estas puliticas sols desde que só casat; en axò, no està la premera par ab arreglo sufisién [...] asiento algunas cosas presenta y altres que me recordaven del [...] pasat y algunas cópias de sertas cosas, desde ara estará ab la ajuda de Déu més areglat en esta segona part...» (cf. *Llibre diari de mas Gallardes* p. 84).

La incomprensió de la societat rural davant la «revolució liberal»

L'aixecament carlí, en els seus orígens, ens és descrit com a minoritari i marginal: «comensaren a alzar-se'n algun per las montañas con a lladras...»⁴ La revolta, de moment, només afecta uns quants esvalotats: «Comensaren a alzar-se alguns cabasillas per las montañas com a lladres: lo Llarcht de Copons ab 25 o 50 hòmens, mosèn Banet, lo Ros de Arolas y altres...»⁵ L'agitació desencadenada pel carlisme va mantenir un signe de caràcter ascendent a partir del 1834. Possiblement encara no s'havia generalitzat fins al punt de delimitar zones d'influència i de predomini militar. L'experiència viscuda als voltants de Tous, pel que fa a aquesta precisió, es resumí *a posteriori* de la forma següent: «esta guerra se comensà per poch; però ara arivat a mol...»⁶ Observarem que al començament els carlins eren difícilment identificables per una bona part de la pagesia, se'ls qualificava d'aparèixer «com a lladres» —susceptibles de ser presos com a tals—, i probablement aquesta apreciació obeïa no solament al seu aspecte extern, sinó també, i fonamentalment, a la marginació en la qual es trobaven.

Si el carlisme havia aparegut de forma organitzada prop de la societat rural, actuava encara com un apèndix respecte a aquesta, que no acabava de trobar la seva funcionalitat. Tanmateix, els plantejaments de la reforma liberal de l'estat i de la societat trobaren, sembla, la més completa incomprensió en el camperolat. Probablement aquest, en el seu conjunt, gaudia d'un aparell conceptual per tal de determinar, d'una manera conscient, els problemes del seu àmbit, però segurament romania lluny d'entendre la intenció, l'abast i els objectius de la reforma liberal. No és estrany, doncs, que s'enumerin els factors més superficials en intentar interpretar les dimensions político-ideològiques del conflicte. Es destaquen, fonamentalment, tres aspectes, però tindrem ocasió d'apreciar que no són situats en un sistema d'antagonismes de classe i que tampoc no es fa evident una polarització del tipus reacció absolutista enfront d'una política anti-feudal.

1. Es parla de la mort de Ferran VII i de la coronació de la «pubilla Doña Isabel», recollint un aspecte significatiu per evident: els enfrontaments en el si de la família regnant per tal d'aconseguir el poder. Però fins i tot en aquest aspecte, les anotacions reflecteixen la marginació de la societat rural en tot el procés, en referir-se al fet que «desermaren los realistas, feren grans festas, cosa desigual, per coronar la pobilla Dña. Isabel...», visió que és reiterada en parlar de les «moltas festas que feren las vilas y ciutats ab desigual...»⁷ Resulta evident que les esmentades celebracions tenien un caràcter completament aliè a la pagesia. El fet que es fessin en viles i ciutats, a càrrec de l'erari públic, i atesa la poca claredat del procés successori, és possible que fos una provocació per a molts. Si més no, probablement, va contribuir a augmentar el descontentament al camp i a potenciar el secular antagonisme camp-ciutat.

4. Cf. *Llibre diari*, p. 52.

5. *Ibid.*, p. 163.

6. *Ibid.*, p. 52. El paràgraf citat és comprès en una mena de resum, datat el 6 d'octubre de 1839. La intenció de l'escrit és la de relatar «las cosas més principals de lo que me recordo avuy de esta guerra, q[u]e encara estem pasan; però com abem pasadas tantas, no me recordar la mitat; posaré d'en gros en gros...»

7. *Ibid.*, ps. 52 i 163.

2. Es menciona la divisió política en faccions de la vella classe dirigent. Aquest fet, estretament relacionat amb les tensions inherents al canvi d'hegemonia en la direcció de l'aparell de l'estat, es traduïa als ulls de la pagesia en un seguit de maniobres a les quals era també aliena, tant pel que fa al seu desenvolupament, com a la seva intenció. Heus ací una visió prou nítida per tal d'il·lustrar la referida posició: «desermaren los realistas y armaren los crastinos o constitucionals, prenén las armas als uns y donan-las als altres armaren gran malícia y publicaren la constitució; comensaren a castigar alguns dels que abían sigut realistas...»⁸

3. La reforma de l'Església de l'antic règim empresa pels liberals constituïu un altre punt de clara incomprensió. Així, quan la reforma liberal adoptà l'aspecte de revolució —sota control i atenent objectius burgesos— la majoria del clergat regular i bastants sectors de l'Església van decidir de fer costat a la reacció absolutista. Per altra banda, els fets del juliol de 1835, a Barcelona, van tenir com a conseqüència l'afloració i el desenvolupament d'un moviment «exaltat», que els progressistes intentaven dirigir. Les seves bases socials semblen ser la misèria dels sotmesos a l'atur i alguns sectors de l'assalariat urbà.⁹ Pel que fa a aquesta qüestió, resulta evident que els objectius de la «revolució burgesa» eren lluny de ser assumits per la pagesia en el seu conjunt. És possible de detectar no solament incomprensió, sinó també un cert rebuig enfront d'accions com les de «cremar y feren malvé tots los convents y matan los crastins los frares que pogueren avé, los que no se retirare pronta...» i davant els intents de depurar l'estament eclesiàstic, reprimint el clergat poc addicte, «y castigan a mols rectós sens culpa, axò feyan los crastins o lo bullangueros, que mota cosa se feya sensa horda de govern, però se pramatia...»¹⁰ L'Església de l'antic règim tenia, probablement, per a la pagesia una funcionalitat, que representava algunes utilitats ben concretes. Des de la nostra perspectiva, ens pot semblar retrògrad, però, com podem observar, oferia algunes «solucions», que eren cordialment acceptades. Oi més quan ja una bona part de la pagesia s'havia anat «oblidant» de pagar els delmes.¹¹ L'Església adquiria sovint un gran protagonisme davant

8. *Ibid.*, p. 163.

9. La política liberal de Llauder a Barcelona ha estat estudiada per Rosa ORTEGA CANADELL, *La crisis política española de 1832-33. La opinión pública en Barcelona*, a «Estudios de Historia Moderna», vol. v (Barcelona 1955), ps. 349-384. La política progressista i les bullangues del 1835 han estat estudiades per Joan ROIG OBIOL, *Actuación política del progresismo catalán en la crisis del verano de 1835*, a «Homenaje a Jaime Vicens Vives», vol. II (Barcelona 1967), ps. 547-561. L'obra de J. VICENS VIVES *Industrials i polític* (Barcelona 1972), ps. 227-243, conté una síntesi dels esdeveniments politico-socials del període 1832-1837, articulats en un seguit de fases, caracteritzades segons l'hegemonia i capacitat d'iniciativa de les diferents forces polítiques en acció.

10. Cf. *Llibre diari*, ps. 164 i 165.

11. La qüestió de la dissolució de l'antic règim a Espanya té ja una bibliografia considerable. Entre les obres de caràcter general, cal esmentar les de M. ARTOLA, *Los orígenes de la España contemporánea*, 2 vols. (Madrid 1959), i la de Salvador DE Moxó, *La disolución del régimen señorial en España* (Madrid 1965). És fonamental l'obra de Josep FONTANA, *La quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820* (Barcelona 1971), on és perfectament establerta la resistència pagesa a pagar drets, delmes i censos durant la Guerra del Francès i la posterior subsistència d'aquesta actitud, associada a d'altres factors, que coadjuvà a la ruïna de l'economia monàstica (vegeu-ne les ps. 159-167). També G. Anes es refereix a l'actitud dels camperols d'algunes comarques castellanés, on troba les mateixes resistències: «Después de la Guerra [de la Independencia], los escrúpulos de los labriegos respecto al pago riguroso de los diezmos eran mucho menores que antes,

l'aparició de danys irreparables. Aquests engendraren sovint una passivitat fatalista, però hem de tenir en compte que el nivell de coneixements positius i la seva accessibilitat no sempre era possible i eficaç a l'època. És el cas d'una situació, si no quotidiana, sí freqüent, com per exemple el d'una epidèmia en el bestiar: «Lo any 1840, que teníam 95 auvellas y teníam mol poch me[n]jà per donar-los y se'n baren perdre bastans al ben antès que se pot dir que no se varen perdre de famt, sinó per mala estrogància, o bé algú que-ns volia mal...»¹²

Malgrat els amaniments implicats en aquest fatalisme popular, comú en el món pre-industrial, hi ha també indicis de racionalitat en l'actitud que acabem de tipificar: «Lo cas que senblava que anàvan bons y de en con en con, ara se muria un, ara un altre, sens saver lo seu mal, demanera que fins que vàrem vèurer que un tenia un mal mol estrañy, de que feya unas accions que no era de bon esa; alesoras férem baxar lo Sr. rector de Fiol a veneir-los y s'i trovà remey; però aquell estava mol mal y morí; al cap de tems succey que se'n va murí un de repente, però pensan que era enflamació no cuydaren de res; al cap de poch dias, se anmalaltí un altre de mala manera, que de prompta no se servà. [...] Visto axò, la mala seña con que patia, pensàrem no era de bo esa, determinàrem de tornar-los a veneir per lo matex Sr. rector de Fiol (que era mol deligén per axò)...»¹³

L'experiència desaconsellava l'adopció d'altres alternatives, enfront de la impossibilitat d'una actuació eficaç; el conjur tranquil·litzà angúnies, de manera que l'esmentat rector «li donà la benedichció de animals malals, però estigué dos dias espernegan y dos o tres dias que patia de aquell modo, avans de beneir-lo, donan-lo per mor nosaltres, demanera que un dia al vespre estava avatú y un gran gemego con si fos mor; determinats jo i-l pastó de donar-lo als gosos, però va pasàs lo vespre, que-ns en vàrem descuydà y al endemà a la tarda ja trovàrem sens pensar que corria y se anà aperian ab tres o cotra dias, sens aber-li donat res ni aber mamat de tres o cotra dias [...] de lo que se deu notar que, trovanse en vârios casos de estos, no se deu recorra als coranderos, perquè, en comensan anà al radera de ells, may se fa net y totas las semanas se an de anar a trovar y además de axò és privat de Déu. Lo fet és recor[r]a a la Iglésia y nada más, perquè de vegadas, si succeyexen desgràcias, perquè Déu tanvé o premet per sos divinos secrets...»¹⁴

La situació encara subministrava associacions primàries entre els esdeveniments desfavorables i els elements conceptuals, que des de la trona es posaven a l'abast del camperolat. Per altra banda, la desamortització era una necessitat llargament sentida; tot possible desenvolupament del país era en funció de la seva realització, i hi havia amplis sectors amb disponibilitats i interessats en el fet que

pues los decretos de las Cortes de 1810 y, más tarde, las disposiciones adoptadas en las de 1820 influyeron grandemente sobre los dezmeros...» (vegeu G. ANES, *La economía española (1782-1829)* dins *El Banco de España. Una historia económica*, Madrid 1970, ps. 254-255). La resistència pagesa al lliurament de censos i drets ha estat documentada a la comarca d'Anoia per J. M. TORRAS I RIBÉ, *El señorío d'Orpi. Impacte de la primera llei abolicionista (1811) sobre les relacions entre senyors i vassalls*, a «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», vol. VI (Barcelona 1978), ps. 326-347.

12. Cf. *Llibre diari*, p. 131.

13. *Ibid.*, ps. 131-132.

14. *Ibid.*, ps. 132-133.

aquesta es portés a terme. No obstant això, la seva execució i sobretot l'intent de trastocar la funció de l'Església i el seu prestigi degueren ser mal compresos per la pagesia.¹⁵ En els nuclis urbans, les crítiques contra les prebendes de tot tipus de què aquesta gaudia van trobar un clamor d'assentiment popular, i les resistències que posava a ser despullada exasperaven l'opinió pública, la qual es canalitzava cap a l'anticlericalisme.¹⁶ Tanmateix, sembla que el camp seguia políticament unes altres coordenades. S'hi aprecia una actitud generalitzada, que tendia a confondre les accions encaminades a modificar el poder de l'Església amb atacs contra la religió, a relacionar liberalisme i heretgia, ben difícil d'interpretar. Però possiblement era relacionada amb la marginació de la pagesia de l'esmentat procés. Amb tot, no oblidem que no hi mancava una propaganda interessada a promoure-la. Quan aquesta convicció s'unia a una bona dosi de superstició camperola, afavoria afirmacions com la següent, referida a una desfeta soferta per un batalló liberal: «Los pirones que feren una parada, que mataren una gran partida de crastins, casi tot un batalló, se[n]sa perdra ells casi cap, los trobaren tan sobtats, que tots los mataren a la bayoneta, allà vas los Hostalets, lo batalló de Niuvo; funsió con aquesta se conta casi no aber-na feta cap; se suspiata aber sigut càstich per aber-se burlat de una imatje del Sn. Cristo y dels sans...»¹⁷

La incapacitat del liberalisme per controlar moltes zones rurals, unida a la manifesta complicitat d'una part del clergat amb el carlisme, va obligar els liberals a efectuar algunes accions repressives, la qual cosa provocà reaccions contraposades. Detingueren el rector de Tous i el conduïren a Igualada: «Lo dia 25 de febrer del any 1837 ba ser la desgràcia de aquet poble, que s'enportaren lo rector mosèn Francisco Farrer, la patuleya de Igualada, fen de capità un tal Miguel Casanellas, del terma [de] Montbui, abitan en Tous y despué[s] a Igualada; se'l ne portaren per abé tocat las campanas a mors, dién que tocava a somatén, cap a Igualada, que a totas pasadas lo volían matar, cridant-li tots tot [...] com a lladre, lo posaren a la presó; y lo volían pendra del escarsallé asta donas ab puñals, que lo posà, sentín-se'n tantes, fora de si; y lo posaren al mitx de la tropa y lo portaren a Barcelona, que s'i estigué un poch de tems y después, las cosas s'enrraonaren y lo dexaren anar per boler de Déu y Ntra. Sra. de Sentfores...»¹⁸

L'explosió anticlerical en el medi urbà contrasta amb l'aclapament que s'endevina que va generar aquesta acció a la zona rural afectada: «Estigueren en nostra parròquia de Tous mitx any sense rector, de aquesta desgràcia; lo un nava a missa y l'altre no. Fins a la Concepció, que bingué [...] un frare retirat [que] regí un poch de tems, estigué al poble de Tous casi un any sense tocà campanes, perquè lo rector de Jorba lo mataren en aquell any, perquè tocà a mors un dia que ls crastins tingueren en contra a la carretera, dién que tocava a somatén, lo mataren a ell y al ragidó; sucseyí que alesoras los pirones feren gicar

15. És ja molt abundant la bibliografia existent sobre la desamortització; són de molta utilitat les síntesis entorn d'aquesta qüestió que han efectuat J. FONTANA (*Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX* (Barcelona 1973, ps. 149-196) i M. ARTOLA (*La burguesía revolucionaria [1808-1869]*, Madrid 1973, ps. 136-161).

16. Pel que fa als trets generals de la política liberal davant l'estament eclesiàstic, vegeu M. ARTOLA, *La burguesía...*, ps. 136-148. I sobre el debat periodístic entorn de la qüestió religiosa i la institució eclesiàstica, cf. J. LONGARES, *Política y religión en Barcelona (1833-1843)* (Madrid 1976).

17. Cf. *Llibre diari*, ps. 49-50.

18. *Ibid.*, p. 48.

galeras als crastins, que se agueren de tencar a la Joncosa, y portaren llana y calaren foch y se cremà tot y entre mix y abia moneda, gran partida, y quedà a la sendra, que después la pujaren areplegà ab una partida los matexos crastins...»¹⁹

En resum, la política liberal, pel que fa a la reforma de l'Església, no era gens compresa per bona part de la pagesia. El clergat rural sembla que era ben acceptat, malgrat tenir provades concomitàncies amb els anomenats «facciosos». La pagesia, com hem tingut ocasió d'observar en el paràgraf anterior, encara es trobava menys entusiasmada davant l'aparició en l'escena política del conglomerat social, tipificat de *bullangueros* a les viles i ciutats. Una força social capaç de situar-se més enllà dels límits ideològics acceptables.

Els greuges de la pagesia relacionats amb el medi urbà

Bé que per una banda hi ha diversos aspectes que s'inflüïren mútuament, amb vista a l'assentament d'algunes de les formes ideològico-culturals preconitzades pel carlisme en el si de la pagesia, és cert també que aquest no solament conservava, sinó que àdhuc exaltava, tot un sistema de valors vinculat a l'existència de l'antic règim. Amb tot, possiblement, la pagesia no se sentia directament integrada en cap de les dues faccions oposades. Si bé és cert que en alguns aspectes hem vist que se situava, si més no, prop del carlisme, per altra banda, per tal d'interpretar la seva posició, cal analitzar els trets més característics de les seves relacions respecte al medi sòcio-cultural que donà origen al liberalisme: la ciutat.

El camp i la ciutat són dos vells antagonistes que s'han entès rarament. La ciutat ha estat el centre on la pagesia ha hagut d'acudir per tal de comercialitzar els seus excedents, on sovint es veia obligada a vendre a preus baixos, la qual cosa limitava la seva capacitat d'adquisició dels béns que li eren necessaris. Però no encarnava només el comerciant que estava a l'aguait, sinó que també era el centre de la burocràcia, de la recaptació de contribucions. De les viles i ciutats anaven cap al camp els arrendadors, que s'ocupaven del cobrament dels censos i drets feudals i que eren la part més visible per a la pagesia de l'exacció feudal. A les viles, hi residien els advocats, notaris i procuradors, poc induïts a afavorir els interessos de la pagesia i que sovint només representaven la defensa de les càrregues feudals sobre els camperols. L'excedent que per diversos conductes s'extreia dels pagesos es distribuïa a les ciutats i, en gran part, es quedava allà com a remuneració dels serveis prestats. Es fa difícil d'entrar en la traducció ideològica que efectuà la mentalitat pagesa de les antecedents i altres seculars «injustícies»; però, del fet que el medi urbà oferia aspectes «immorals» —per a perjudicar el seu mode de vida i la seva aspiració a millorar-lo—, en poden existir pocs dubtes:

1. Pel que fa al pagament d'impostos, es fa evident que qualsevol esdeveniment polític que posés en entredit el *statu quo* vigent es traduïa en la transformació de la soterrada i passiva oposició en resistència activa als lliuraments. Això, almenys, es fa palès en examinar la *Llibreta de les contribucions...*²⁰ Es

19. *Ibid.*, p. 49.

20. Mitjançant les anotacions de l'esmentada *Llibreta de les contribucions* ens ha es-

van produir endarreriments en el pagament de la contribució assignada a aquestes durant el trienni, que l'administració absolutista va cobrar posteriorment. Més persistent i tenaç fou la resistència posada als pagaments a partir del 1834, fins al punt que durant un parell d'anys —des de l'estiu del 1836 al del 1838— sembla que no solament no es van fer efectives les quantitats endarrerides, sinó que no es pagà absolutament res. Potser és imprudent, a partir de la informació que posseïm, generalitzar excessivament pel que fa a aquesta qüestió. No obstant això, com tindrem ocasió de comprovar, és ben representativa de la zona i ens ofereix indicis suficients per tal d'illustrar la «resistència» esmentada. L'oposició als pagaments va persistir fins al final de la guerra, i les quantitats endarrerides no es van liquidar definitivament fins l'any 1841. Cal assenyalar, per altra banda, que els diners cobrats el 1838 no es van extreure emprant els mitjans de coacció «normals». És a dir, mitjançant la presència del recaptador acompanyat de força armada, sinó que la forma de cobrament ens és descrita així: «Baren agafar lo pare, que baren baní los crastins del estacamén de Jorba, en estànsia de dos de Tous, que-n tenían de presos y los dexaren anar y se quedaren lo pare, y lo tingueren quinze dias fins lo dia 23 del matex, que per bona composta pa[ga]ren mil rals a la comandànsia de Igualada y nos valgué per tersas enradarias y vanideras y encara muchas gràcias a Déu, que bolían que bas-traguésem dos tersas per tot lo poble, tenint-lo ab par mol obscura y fen-li gran amenazas, fen-li pasà mo[1]ta pena...»²¹

Les resistències pageses, a les quals hem fet menció, difícilment es poden expressar d'una forma més eloqüent.²²

2. L'existència d'actituds oposades entre el camp i la ciutat no tenia com a única manifestació tot el que fa referència al cobrament de contribucions. Hi havia altres «injustícies», des de l'òptica del camperolat. Les seves relacions amb

tat possible de comptabilitzar els següents pagaments dins cada trienni a partir del 1820:

1820-1822	89 ll. 12 s. — d.
1823-1825	117 ll. 2 s. 8 d.
1826-1828	140 ll. 4 s. 7 d.
1829-1831	144 ll. 9 s. 6 d.
1832-1834	138 ll. 4 s. 5 d.
1835-1837	57 ll. 9 s. 2 d.
1838-1840	162 ll. 7 s. — d.

Hi ha una anotació per a cada pagament, i totes porten la «terça», trimestre o concepte al qual corresponen, així com també la data en què foren fets efectius.

21. Cf. *Llibre diari*, p. 28. Aquest esdeveniment succeí el 9 de gener de 1838.

22. A les anotacions de la *Llibreta de les contribucions* podem comprovar que els 1.000 rs. b. pagats per aquest pagès varen servir per a saldar els seus deutes amb el fisc, consistents en tres trimestres del 1836 i tots quatre del 1837, i li foren cobrats a la bestreta dos trimestres del 1838. El secretari del poble anotà a la llibreta, per a confirmar aquest pagament: «Que no sots cobrat los diners, sinó que sots cobrat lo resibu que li baren fé a la abministració d[e] la villa d[e] Igualada, perquè allà matex ba entregar la cantidad d[e] 995 rs. d[e] vn., a cuenta d[e] las contribuciones, que estaba adeudando, en ba entregar lo dia 23 d[e] Janero d[e] 1838...» Una vegada passats els dos primers trimestres del 1838, va fer constar: «A cumplimiento del que abia pagat y de lo que pagat, dia 16 d[e] junio d[e] 1838...»

els representants de l'administració judicial de l'antic règim i amb els oficis a ella vinculats no els suggerien pas un recurs per a defensar els seus drets, sinó més aviat una càrrega. Atès que a vegades els era indispensable anar en mans d'advocats, notaris i procuradors, aquesta se'ls apareixia més molesta i feixuga. L'experiència camperola en aquests afers era llarga i recolzava sobre un munt de desastrosos embolics, que sempre, com a tret comú, acabaven atemptant contra la integritat del seu peculí. No és d'estranyar, doncs, això: «Poso per exemple y esperiència y que se guàrdian los esdebenidors de independèncias y plets, sinó que siga mol neserari y convenièn abans perjudicar-se. Ti[n]ch jo la esperiència, sen de un[s] vin anys, de mon pare, Anton Vidal, que bolén perseguí alguns plets, se beyé ple de quimera y la casa anaba bastant arrera, y encara tenia sor a guñar, que no-n va pèrdrer sinó un, però tots se perden, perquè jutjas y advocats tot o volen al fi per ells...»²³

Per tal de cobrar les despeses o bé les sancions pecuniàries derivades de les causes seguides, tots aquells lletrats no dubtaven a recórrer a les més tremendes amenaces i sovintejaven els embargaments de fruits, d'animals i de bestiar. Això quedà ben reflectit en la continuació de la nota anterior: «Dit Anton [...] que no va poder acudir a son plazo, li baren enbargà una burra mol bona a la criada a Igualada, però no acudí y la posaren a vendre al ancan, que és lo desonor de una casa, però después feren grans gastos, tots [se] agueren de pagar a la fi; perquè jo, Martí Vidal, no vas parar may de donar-li antenén [de] conpondre-u, que sen jo jova, me vas vèurer molta quimera y sinó agués treballat per conpondre-u, resultava que encara se'ns aurian ma[n]jat los béns; perquè un home, cuan se beu enrredat de estas cosas, tot o abandona y aixís desgraciat és lo home que està envolicat en plets...»

Les experiències negatives que comportava el sistema judicial i els planys contra l'avidesa dels advocats i funcionaris eren reiterades. Encara que les sentències els fossin favorables, tampoc no resultava prudent d'embolicar-se en un plet, com ho demostra el fet següent: «Una obella que-ns baren pendre, lo Cuat de Tous, al bosch del Tusal, que tenia enpeñat lo Cuat, y no la denu[n]ciaren a la justícia, se'n seguí una causa, que arribà a la a[u]diènsi[a] de Barcelona y goñarem dañs y gastos, però casi no se a cobrat res, de la nostra par sola, costà més de tres-sentas lliuras; però con se comensà esta causa, tots los bastiares prometeren que ajudarian, mes al fi ningú ajudà; si ve lo cas que se aje de seguir una cosa ab comú, se an de fer firmar tots ab un papé, a modo de un acta, sinó en ver de treure dinés, ja no tindreu ningú y lo que treu la cara queda ab la pena tot sol; lo que se deu anar ab cuydado, perquè se fan mols gastos y tíran las casas a terra...»²⁴

Sembla evident que aquestes experiències no generen dins la pagesia una actitud de signe positiu, és a dir, una propensió a reivindicar el que «hauria de ser», sinó que més aviat, una vegada constatada la negativitat del sistema, se'n dedueix que el més adequat és prescindir-ne. Les prevencions que transcrivim apunten en aquest sentit:

«Se deu guardar tot home prudén y sabi de anbolich, de pandèncias, de plets y faram de notari y procuradors; sobras de lo que ans am vist en esta casa Vidal per no anar alerta, Anton Vidal, mon pare, de estos envolich ni boler

23. Cf. *Llibre diari*, p. 56. Anotació datada el 5 d'octubre de 1839.

24. *Ibid.*, p. 57.

escoltar ningú, sinó con està enrredat y ple de cap [...], sinó perquè jo, Martí Vidal, me bas posar de for per arreglar-o; se anavan a menjar a casa Vidal, vegem-on ab dos o tres apretos y mols oficis a la justícia, que.n[s] anvarguesen los fruist, que és una vergoña pe[r] una cosa axís, y altre que se abandonà de tal manera, que envargaren una bur[r]a a la criada y no s'i presentà, sinó que anà y se vengué al encan a Igualada; después agafaren a Anton Vidal per las contrivucion[s] y tanvé tremolan que lo detindrían per lo que estava devén en los jutges y alesoras li bas donar entenén de conpo[n]dre-u y pagà-ls, que me'n bas fer sinch doblas de cotra y sinch que ja an abia pagat lo any abans, Anton, mon pare, y encara quedà un per satisfacer, per no tenir més dinés y después tamvé envià escrits, tanpoc no eso[l]tà, pensan que per causa de guer[r]a no li farían res, per no poder surtí; pujan un dia la ermà per las contrivucions y agafaren la mare, Maria Vidal, que criava una noy[a], Josepa Vidal, de edad de un a[n]y y mitx [...] conpliren lo pago de[l] pob[l]e, ja estan pensan per surtí bé, y la detenen per lo deute del tribunal, y quedà sola y las altres, que abia detingudas se'n anaren a casa; alesoras va ser precís que jo, Martí, vas seltar a Igualada per areglar-o, con ja avian fet una multitud de gastos, q[u]e en lloc de pagar unas 65 ll. me'n va fer 107 ll. 7 s. 4, dexa-nos sensa pell, que no té aponderació lo que costà.

»Poso aquexa nota per experiència de per voler de Déu ans sapiguem gardar de aquestas cosas, que se ménjan las casas y causa de tot pecat y quimera y desonions, perquè tots los dinés se'n van...»²⁵

3. La societat pre-capitalista, feudal en el nostre àmbit, es caracteritzava per l'extracció de l'excedent produït per la pagesia per mitjà de prestacions, censos, drets i monopolis. És innecessari de referir aquí la tipificació, evolució i transformacions registrades en el temps per l'esmentat mode de producció. Sí, en canvi, hem de recordar que el camperolat —els serfs de la gleba adscrits a la terra, de primer, i posteriorment els pagesos sotmesos al sistema censatari— no cessà de pugnar per lliurar-se d'aquestes càrregues, posant el sistema en qüestió de formes diverses. Seria també excessivament prolixa l'enumeració de les complexes circumstàncies i causes concomitants que, en general i, en el nostre país en particular, desencadenaren les esmentades lluites, les quals marcaren successives ruptures, que van afavorir el desenvolupament de la societat capitalista.²⁶

25. *Ibid.*, ps. 107-109. Anotació datada el 3 de març de 1840.

26. Darrerament aquest tema ha ocupat, d'una manera reiterada, l'atenció dels historiadors i s'ha produït al seu entorn una bibliografia molt extensa, de la qual es destaca el debat que Sweezy, Dobb i d'altres mantingueren entorn d'aquesta qüestió el 1953 (les conclusions van ser editades en castellà: *La transición del feudalismo al capitalismo*, Madrid 1968). Posteriorment, el 1956, P. VILAR elaborà un estudi crític, *El problema de la formación del capitalismo*, on posa en qüestió les tesis mantingudes per HAMILTON i KEYNES (edició castellana dins *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona 1964). El 1963 VILAR mateix redactà un treball titulat *La transición del feudalismo al capitalismo*, on sintetitza la problemàtica inherent a l'ascens del capitalisme, i el presentà com a ponència a un col·loqui sobre el feudalisme francès i el mode de producció feudal (les ponències d'aquest col·loqui han estat publicades en castellà sota el títol d'*El feudalismo*, Madrid 1972). Paral·lelament, E. J. HOBBSAWM va donar a conèixer, el 1954 i 1960, dos estudis profundament renovadors, *La crisis general de la economía europea en el siglo XVII* i *El siglo XVII en el desarrollo del capitalismo* (editats en castellà sota el títol genèric d'*En torno a los orígenes de la revolución industrial*, Buenos Aires 1971).

Pel que fa a les transformacions al camp, continua essent fonamental l'obra de M.

En l'ascens d'aquesta, tots els delmes, censos i drets feudals varen ser posats en qüestió. Els uns foren abolits, i d'altres totalment transformats. A Catalunya, durant la darrera fase de l'antic règim, la percepció d'aquestes càrregues no la realitzava directament la noblesa o els burgesos que posseïen senyories, sinó que llur cobrament era cedit en arrendament a persones o companyies anomenades *delmadors*, *collectors* i, més sovint, *arrendadors*. Aquests eren d'origen social diversos (hisendats, artesans, comerciants, membres de les professions liberals, etc.), els quals, per regla general, tenien en comú el fet de no formar part de la vella classe dirigent, la noblesa, i de pertànyer al medi urbà. Ens trobem enfront d'un doble absentisme; si bé, per una banda, un percentatge considerable de la renda feudal fugia del camp i fins i tot de la regió (aquella que percebia la noblesa o els titulars de senyories), per l'altra, els *arrendadors* de les ciutats s'apropriaven la resta.²⁷ El tracte directe amb el camperolat el mantenien aquests darrers, que representaven, enfront dels pagesos, les càrregues feudals amb llur presència i inflexibilitat en els cobraments. Per l'una banda i l'altra, doncs, el feudalisme tufejava a ciutat davant els pagesos.

El mas Gallardes va satisfer anualment censos i drets per les terres de les quals posseïa el domini útil, però no el directe. Les terres d'aquest mas depeñien de dues senyories; les compreses en el terme de Fiol eren sota la jurisdicció de la baronia de la Conca d'Òdena, del ducat de Cardona, i les torres dites Coma Vella (o mas Cogoma) i Coma Masella, dins el terme de Tous, eren domini de la senyoria de Tous, en poder del monestir de Sant Jeroni de la Murtra. El pagament d'aquestes càrregues s'havia de fer efectiu en espècies i en diners.²⁸

BLOCH, publicada el 1931, *La historia rural francesa* (recentment editada en castellà: Barcelona 1978). Existeix, això no obstant, un estudi, publicat el 1959 i realitzat des d'una perspectiva més general, de B. H. SLICHER VAN BATH, *Historia agraria de Europa occidental (500-1850)* (edició castellana: Barcelona 1974). Cal esmentar també dues obres anteriors, que han esdevingut clàssiques en el tema, la de K. KAUTSKY, *La cuestión agraria*, publicada el 1899, i la de V. I. LENIN, *El desarrollo del capitalismo en Rusia*, publicada també el 1899. Les transformacions agràries a Catalunya durant el segle XVIII han estat estudiades per P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III (edició catalana: Barcelona 1966).

27. El millor estudi sobre el cobrament de la renda feudal a Catalunya, durant el segle XVIII i sobre la procedència social dels *arrendadors*, relacionat amb la formació de capital procedent de la terra, el trobarem en P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, ps. 485-549. El mateix autor ha publicat una síntesi entorn dels mecanismes que coadjuvaren al creixement econòmic del segle XVIII català. Vegeu P. VILAR, *La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí*, dins «Recerques», núm. 3. Barcelona 1974, ps. 7-22.

28. Censos i drets feudals que gravaven el mas Gallardes:

a) acreditats per la baronia de la conca d'Òdena, pertanyent al duc de Cardona, per les terres sota el domini d'aquesta, al terme de Fiol:

<i>cens de grans</i>	8 quartans de blat i 3'5 quartans de civada
<i>cens en diners</i> : dret de questia	16 sous

El pagament en diners del dret de questia al duc de Cardona només consta en una anotació (18 de desembre de 1774). Retrobem aquest pagament, cobrat per Magí Tomàs, regidor de Fiol, que el 1782 continuava recaptant 16 sous per any, en concepte de «lo corresponent a la quistia [que] fa el terme de Fillol...» Sembla que aquest dret va passar, entre el 1774 i el 1780, a ser cobrat pel municipi de Fiol. Posteriorment, el 1790, no es torna a fer menció d'aquest cobrament; ignorem si es deixà de pagar o es cobrava juntament amb la resta d'imposicions cadastrals que aquestes terres havien de satisfer.

En el conjunt d'anotacions sobre els censos satisfets per aquest mas al ducat de Cardona, s'evidencien un seguit d'alteracions ben ilustratives de les relacions entre els titulars del mas i els *arrendadors*. En el material emprat, hi ha multitud d'apunts relatius al segle XVIII, però ens ocuparem aquí d'aquests, des del començament del segle XIX.²⁹ Els últims anys del XVIII, més concretament durant el trienni 1796-98, hi manquen les anotacions que confirmen el pagament efectiu del cens. La primera dècada del segle XIX es caracteritzà per l'acumulació d'endarreriments; així, el 1802 s'efectuà el pagament dels censos i drets del període 1800-02; i el 1806, els del trienni 1804-06; tanmateix, hi manca la confirmació dels pagaments corresponents al 1807 i el 1809. A partir del 1810, durant la Guerra del Francès, no es pagà absolutament res, fins pel novembre del 1812. Se suscità, llavors, una qüestió entorn d'aquest afer, atès que el col-

b) acreditats per la senyoria de Tous del reial monestir de Sant Jeroni de la Murtra, per les terres, domini d'aquest, en el terme de Tous:

<i>drets en grans</i>		
	(drets de conreu)	1 quartà
blat	(cens)	7 quartans
ordi	(cens)	2 quartans
civada	(cens)	2 quarteres 10 quartans
<i>drets en aviram</i>		
		3 caps
<i>drets en diners</i>		
	pel mas Gallardes	9 s. 3 d.
	per la peça dita Coma Vella (o mas Cogoma)	13 s. 6 d.
censos	per la peça dita Coma Masella	5 s. — d.
		1 ll. 7 s. 9 d.
tragí		1 s. — d.
questia		1 ll. 7 s. 10 d.
		2 ll. 16 s. 7 d.

Les anotacions del 10 d'agost i del 31 de desembre de 1767 ens serveixen per a fixar els drets en grans i en aviram. La irregularitat més notable, respecte als pagaments en blat, s'observa en el fet que al final del segle XVIII es passà a pagar 4 quarteres en lloc de les 8 que s'havien pagat fins llavors. Desconeixem les causes de l'esmentada variació. De la mateixa manera, després del 1871 no es torna a mencionar el pagament del dret en caps d'aviram.

c) A la rectoria de Sant Martí de Tous:

«Se fa un sensal [...] de 3 misas cada any fundadas a 6 s. cada una...»

Ens servim de la *Llibreta de censos i drets*, manuscrit sense paginació, per a determinar les càrregues feudals sobre el dit mas. El censal que aquest feia a la parròquia de Tous, el trobem detallat al *Llibre diari*, p. 117.

29. Cf. *Llibreta dels censos i drets*. La primera anotació és datada de l'agost de 1767. Els detalls que mencionem, relatius al cobrament dels drets acreditats pel duc de Cardona, els extraiem d'aquest document.

lector es considerà obligat a efectuar la següent anotació marginal: «Per lo any 1811 diu que pagat, però no amostra rebuda la que deu amostrar...» Pel març de 1813, finalment, es pagà l'endarreriment requerit, però, en canvi, no hi consta cap nota que confirmi el pagament d'aquest any. El 1819 el *collector* anotà «falta a pagar lo formén de dit any...» No obstant això, aquesta preocupació va resultar infructuosa, ja que aquest endarreriment no consta que s'hagués pagat. Després de fer efectiu el cens del 1820, durant el Trienni no es realitzà cap pagament. La recaptació es repreguè amb la restauració de l'absolutisme; per l'agost de 1825 es van pagar els censos corresponents als anys 1824 i 1825. L'any següent el *collector*, preocupat encara per cobrar els endarreriments acumulats durant el Trienni, s'hagué d'aconterar dient: «Sens perjudisi de atrasos...» Per altra banda, en l'anotació del 1826, només hi consta el pagament d'un quartà de blat en lloc dels 8 exigibles. I, finalment, el 1834 fineix aquesta càrrega secular, que comportava el pagament que «Gallardes fa tots anys al Sor. duch de Cardona...»³⁰

Si el pagament del cens acreditat pel ducat de Cardona presentà les tenses relacions que acabem de descriure, el cobrament dels censos i drets que exigien els frares de la Murtra no va pas tenir un caràcter més amical. El 1798 no hi consta que es pagués la renda amb grans, i paral·lelament es produïren notables endarreriments en el pagament de la part de renda en diners. Des del 1796 no es pagà la part del cens en diners, fins pel desembre de 1801, data en la qual es lliurà l'import d'un quinquenni. A continuació es reproduí l'endarreriment dels pagaments en diners, que fou saldat el 1803. Després del 1805 s'enregistraren un seguit d'anomalies pel que fa a la renda en grans; ni aquest any ni el següent es consignen les partides de civada. L'any 1807 hi manca l'anotació que ens confirmi el pagament dels censos en grans i en diners. Durant els quatre anys que durà la Guerra del Francès no es va pagar absolutament res. En la primera anotació de postguerra, del juliol de 1813, el *collector* va precisar: «Paga per 2 anys atrasat y lo presén...» Sembla que els arrendadors van aconseguir forçar el pagament de «tots los censos» endarrerits durant el període, ja que més endavant s'afirma: «Paga per sinch anys ynclusive per lo aññà 1813...» Tanmateix, la «normalitat» torna a desaparèixer el 1820, any en el qual encara fou feta efectiva la renda en grans, però no la part en metàl·lic. Durant el Trienni la recaptació restà paralitzada i els pagaments no foren represos fins per l'agost de 1825. Aquest any es pagà la renda en grans corresponent al 1824 i al 1825; no obstant això, el titular del mas sembla que es negà a lliurar els pagaments.

30. *Ibid.* L'última anotació, perfectament detallada i signada, porta data de l'any 1834. Hi ha, tanmateix, dues anotacions, relatives al 1835 i el 1836, ambdues sense signar i redactades en forma de rebut. Els trets calligràfics d'aquestes indueixen a sospitar que fou el mateix pagès el qui les va escriure; possiblement volgué dissimular la manca de pagament, aprofitant el batibull dels temps.

En un estudi de recent publicació, podem comprovar que el valor monetari de l'ingrés senyorial que els Cardona-Medinaceli extreien de la conca d'Òdena va experimentar una caiguda molt acusada durant el primer terç del segle XIX. Els seus autors, observant la davallada dels ingressos que, en concepte de delmes, censos, drets, etc., la mencionada casa senyorial extreia dels seus dominis a Catalunya, apunten la hipòtesi que molt possiblement l'esmentat moviment fou degut a les resistències posades per la pagesia al lliurament dels drets feudals. Vegeu M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLÀ i J. TORRAS, *Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)*, a «Recerques», 8 (Barcelona 1978), ps. 60-62 i 66-67.

en diners. Per això, el 1826 el *collector* es veié obligat a detallar a la *Llibreta* l'import dels censos i la resta de drets, distingint les quantitats a pagar pel cens sobre les terres i per alguns drets, com els de *tragi* i el de *questia*. És l'única ocasió en què apareixen tan detalladament exposats, i és evident que cal associar aquest fet a les inconveniències que el camperol posava al seu pagament. Aquell, finalment, va lliurar les quantitats que li eren reclamades, corresponents al període de 1824-26. Amb tot, hi havia una altra qüestió en què el pagès no cedí, i el *collector*, encara el 1828 i el 1829, anotava, en efectuar el cobrament, l'expressió «salvo atrasos», referint-se als que es van produir durant el Trienni. Les diferències entorn de la renda en diners van continuar i el recaptador va haver de puntualitzar, pel setembre de 1832: «Yo, lo baix firmat, rebo del dit Gerardes, per los censos de diner, 1 ll. 7 s. 9 d. per la pen^o de 1831, quedan a deure la quistia...» I els anys següents: «Rebo 1 ll. 5 s. 6 d. per los diners de sensos del 1832 y 1 ll. 5 s. 6 d. per la pensió de 1833...», és a dir, a part el fet de pagar-se amb retard, ja no es pagava la *questia*, ni tampoc es feia efectiu, íntegrament, el cens en diners sobre les terres. El 1834 s'efectuà el darrer pagament de la part de cens en grans, però ja no es lliurà la part en metàl·lic. A partir d'aquest any quedà interromput aquest pagament, amb l'excepció del 1838, any en el qual es cobriren els censos i drets en ambdues modalitats, de fruits i diners.³¹

L'expansió del moviment carlí

Les inicialment minúscules partides carlines, arraconades a les muntanyes, van anar adquirint organització i incrementaren llurs efectius. No obstant això, durant una temporada, els anys 1834-35, encara van donar a la comarca una imatge d'un cert desarrelament: «Anaren recultan, lo un y consellava al altre, de est modo areplegaran molta gen; comensaren a la montaña y, d'en poch en poch, anarem estapblín aball; primer, per las masias, ab molta po de nits y, después, anaren agafan forsa y anaren per los pobles, se ermaren ab las armas dels paysans, fen-las donar totas; lo un an portava y l'altre no...»³²

Segons podem comprovar, el moviment comença a fraternitzar, a poc a poc, amb la pagesia. La seva por inicial sembla suggerir un estat d'ànim caracteritzat per la poca confiança en els propis objectius i el desconeixement de la reacció camperola. Tanmateix, superada aquesta fase: «Primeramén, eran mol pochos y sensa gairas armas y dolentas; comensaren a recultar armas y gent, donan-los una paseta y mitja y fen treura las armas que sabían als pajesos; de aquesta manera se anaren arman...»³³

Els carlins esdevenen, doncs, a poc a poc, una força ben relacionada amb el medi rural en el qual actuaven, fins a aconseguir una certa autoritat sobre la

31. *Ibid.* Els detalls i paràgrafs citats, relatius als pagaments dels drets a la senyoria de Tous, del monestir de la Murtra, procedeixen de la mateixa llibreta. Aquells restaren suspesos a partir del 1834. El fet que l'any 1838 es tornés a restablir el pagament, d'una forma isolada, per a quedar a continuació extingit definitivament, ignorem si cal associar-lo al domini carlí, en aquells moments, sobre la zona. Josep Riba i Gabarró confirma plenament les dificultats amb les quals topava, per a cobrar els delmes, el monestir de Sant Jeroni de la Murtra, en aquesta contrada, els darrers temps de l'antic règim (*cf.* J. RIBA I GABARRÓ, *Un vilatge dels Cardona-Medinaceli a Catalunya*, Barcelona 1968).

32. *Cf. Llibre diari*, p. 52.

33. *Ibid.*, ps. 163-164.

població. La confiança que mereixien dels pagesos, indubtablement, va augmentar molt quan aquells varen poder pagar jornals per anar a guerrear, la qual cosa els proporcionà una quantitat considerable d'armament. Fou la primera forma organitzada per a aconseguir armes, encara que el mitjà emprat només els en podia oferir un estoc limitat i no pas gaire modernes. Parallelament, es desenvolupà al camp un entusiasme popular de suport a la causa carlina, concretat en la incorporació d'una part de la pagesia a la seva milícia: «Aumentaren mol la facció, perquè mols frares se n'i anaren y comensaren a recutar d'en poc en pohc a tot arreu, de manera que arrivà a tems que lo un y feya caura lo altre, que los parexia que se anaven a una festa majó...»³⁴

L'alçament, en aquesta primera fase, es finançava encara mitjançant els diners que aportaren alguns sectors socials vinculats a l'existència de l'antic règim, com a recurs desesperat per tal d'evitar la reforma liberal. L'èxit inicial del reclutament cal relacionar-lo, precisament, més que amb un indubtable bon acolliment camperol, amb la possibilitat que s'oferia als pagesos de cobrar un salari d'una forma continuada.³⁵ La presència de les forces carlines no significava per a la pagesia ni reclutaments forçosos, ni impostos extraordinaris, sinó solament la pressió que se'ls feia, perquè en traguessin l'armament. Aquestes amicals relacions queden ben reflectides en anotacions com: «Primeramén, los pirones éran mol bona gen, mentra duraren las bosas de señorios, però después las tencaren...»³⁶

Fins aquí, el carlisme havia significat una injecció monetària per a la zona des d'on actuava. Havia creat una demanda de béns, sobretot d'aliments, mentre que per a molts significava una forma d'evitar l'atur. Una referència a aquest període de bones relacions entre la «facció» i els pagesos ens ha quedat perfectament descrita en la següent constatació: «A la primaria engañaren la gen de aquesta manera, no rovaven res a ningú, ni feñan par res, sinó pagar mol ve lo que gastaren, perquè los frares trèyan las bosas, però luego se baren estreña y

34. *Ibid.*, p. 165.

35. La zona occidental de la comarca d'Anoia, on s'inclou el poble de Tous, durant el segle XVIII ofereix uns trets demogràfics que denoten una evolució clarament diferenciada respecte al centre de la conca —on hi ha Igualada— i a la zona oriental: l'«estret» de Capellades i la vall de Carme. La taxa de creixement de la població és molt inferior a la zona occidental, fet que apunta la possibilitat que es produís l'emigració dels excedents humans, fins a comportar l'estagnació o àdhuc petites reculades en la població d'alguns termes. Durant la primera meitat del segle XIX es produí un creixement demogràfic general a la comarca, però els guanyos de la zona occidental foren molt inferiors als obtinguts per les altres (vegeu J. M. TORRAS I RIBÉ, *Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat*, a «Miscel·lanea Aqualatensia», Igualada 1974, ps. 158-165). L'esmentada evolució demogràfica apunta vers una hipòtesi que hauria de ser confirmada mitjançant un estudi que aprofundís les relacions entre aquella i el procés de crisi de l'agricultura tradicional en aquestes contrades.

36. Cf. *Llibre diari*, p. 53. Al text, quan es fa referència als carlins, a vegades s'empra, per a designar-los, el mot «pirones» o «pirrons». Ignorem l'origen d'aquesta paraula i el seu significat exacte, si s'utilitzava només en aquesta zona o va tenir un abast més ampli. Sabem, per altra banda, que durant la Guerra del Francès actuaren unes bandes —un dels caps de les quals fou un personatge extremament tèrbol, Josep Pujol àlies «Boquica», que «escudant-se darrera la confusió creada per la guerra, es dedicava al robatori més desvergonyat, invocant a grans crits els furs d'un tèrbol patriotisme...» Aquestes bandes eren anomenades *parrots*; potser és abusiú identificar els «pirrons» de les rodalies de Tous amb el contingut conceptual que adquiriren les dites partides de «parrots» (vegeu J. MERCADER, *Catalunya i l'Imperi Napoleònic*, Barcelona 1978, ps. 191-192).

se mudà tot...»³⁷ Mentrestant, aquestes partides, més ben armades i engruixides amb els nous voluntaris, es dedicaren a aprofitar, sistemàticament, l'aïllament, desconeixement del terreny i inferioritat numèrica circumstancial de la milícia o de l'exèrcit liberal, per a infringir-li petites desfetes. Davant el camperolat, aquests esdeveniments constituïen una lluita en la qual hi havia implicada una força coneguda i organitzada al camp (amb anterioritat i paral·lelament a les bullangues urbanes), enfront de l'exèrcit de la «revolució», o, si més no, de la reforma no desitjada per aliena. Les forces carlines «feren algunas fonsionetas, se anaren arman de fosells ab tal manera, que'n arribat a tanir tan bonas com los crastins...»³⁸ Probablement, doncs, un dels objectius d'aquests atacs isolats i força freqüents era el de procurar-se armament. Aquesta forma, més arriscada que el procediment abans esmentat, tenia com a avantatge que els fusells aconseguits eren moderns i així s'igualava el potencial d'ambdós bàndols, en aquest aspecte.

Tot i això, la situació que ens ha estat configurada no solament no era exempta de contradiccions, sinó que aquestes aparegueren ben aviat. La fase d'aproximació entre el moviment carlí i la pagesia, en el seu conjunt, va posar fi a les bosses dels frares i senyories: «Però después las tencaren, de es modo engañaren la gen, que tots los de fora vila eran de la sua par...»³⁹ L'expansió del moviment carlí, en els moments del seu màxim apogeu, en 1835-37, topà amb una limitació, que havia d'esdevenir insuperable i que tingué efectes transcendentals: «Después, con agueren engañà lo món, aquestos carlins, que bolían a son rey, Don Carlos quin, que era un germà del rey, Don Fernando, que pretenia la corona, abén ja agafat forsa y acaban los dinés, comensare a fer patuleyas...»⁴⁰ La patuleia, milícia incontrolada, obligada a arrebregar els recursos per a subsistir sobre el terreny, fou la conseqüència lògica de la incapacitat del carlisme, fins aquest moment, d'organitzar una base financera sòlida. Aquest fet tingué uns resultats més greus; fou la causa que una part de la pagesia, la que tenia bestiar, fruits o diners per perdre, comencés a incomodar-se davant la presència amenaçadora de les famolenques partides carlines.

Tot i així, l'alçament s'havia consolidat i una part dels camperols s'hi trobava compromesa en diverses contrades. El liberalisme sovint quedava reduït a mantenir l'hegemonia d'una forma activa a la vila cap de partit i en alguns altres nuclis urbans. Nuclis relativament separats, encara que en la realitat del moment no fos la distància física el mitjà més adient per tal de determinar el grau d'aïllament, sinó el fet que els camins fossin o no interceptats. Les viles eren rodejades d'un camp indiferent, si no marcadament hostil. El programa agrari liberal era òbviament poc atractiu per a la pagesia pobra. Aquesta circumstància impossibilitava els liberals de desenvolupar una «lluita ideològica» per tal de contrapesar la influència carlina. La pràctica política del liberalisme, a l'inici de la guerra, a la zona, va consistir en la difusió d'una normativa, que potser hauria tingut alguna eficàcia si l'estat liberal hagués exercit l'autoritat d'una manera indiscutida. Altrament, el liberalisme no podia reunir, a curt termini, ni els efectius materials ni humans per a imposar el compliment de les ordres donades,

37. Cf. *Llibre diari*, p. 164.

38. *Ibid.*, p. 53.

39. *Ibid.*

40. *Ibid.*, p. 165.

el principal objectiu de les quals consistia en l'intent d'aïllar l'organització político-militar carlina de la pagesia. L'esmentada normativa es concretava en disposicions com les que recorda el nostre pagès: «Los crastins [...] volen-o castigar tot: pena de la vida qui los ocultava, fen aparedar las casas, aon savían que abia estat los pirones; no dexà tenir pa pastat; fer caura los forns; privar los molins de farina; aber-los de denuncià si-n pasava cap; pena de la vida...»⁴¹

Ordres dictades amb la intenció de fer servir el camperolat per a controlar els moviments de les forces carlines i que estaven d'antuvi condemnades a la més completa inobservança. La seva inutilitat és colpidora. Ignoraven els greuges que la pagesia servava enfront de la reforma liberal i la força que el carlisme havia aconseguit, implantant la seva autoritat sobre la població camperola en extenses àrees. El caràcter extremament enutjós, per als pagesos, de la política liberal queda ben reflectit en el paràgraf següent: «Primeramén, los crastins feren perdre tots los convents, que tots los frares varen aver de fugir y mols convents cremaren; después, ans feren fer sentinella per las serras, ans donaren armas, me de sentinella an férem poca; as pansavan fer-los perdra luego als pirones; feren totas las provaturas: executaren hordas, la casa que aniria dos cops, aparedada; posàran ordas que tota la gen abían de estar per los pobles; no executaren, perquè és imposible ordas de fer caurer los forns; si-n vèyem pasar cap, lo avíam de denunciar, pena de la vida...»⁴²

La pèrdua del control efectiu del camp, per part de les autoritats liberals, entorn del 1835, pressuposava que la lluita s'hauria de decidir a termini mitjà; ambdues faccions es veieren obligades a emprar una tàctica de desgast de l'adversari, inhàbil per a decidir el conflicte en poc temps.

Contradiccions i crisi interna del carlisme

El carlisme sembla representar, d'una forma imprecisa, un mode de vida més proper al que aspirava el camperolat, però no pas coincident. S'alça a la muntanya i recluta els seus soldats entre la pagesia. S'oposa als «abusos» d'un govern encarnat per les ciutats i a les formes de l'estranya —si més no— «revolució burgesa». Considerada impròpia, presa per estrangeritzant, que es contraposa a una autoafirmació del monopoli del «sentir de la terra». Tanmateix, el carlisme, en exhaurir-se les aportacions financeres dels cercles absolutistes, bé que va continuar conservant simpaties, ja no va provocar l'exaltació popular d'antany. És més, l'actitud favorable amb què el conjunt de la població camperola havia acollit la sedició començà a clivellar-se, mentre es desenvolupaven les primeres contradiccions entre sectors de la societat rural i el moviment carlí.

1. El carlisme estava abocat a finançar una guerra que s'endevinava llarga i havia de demanar quantitats creixents de diners. Esgotades les «collaboracions» inicials i reduït l'alçament a controlar zones muntanyoses d'agricultura més aviat pobra, no li quedava altre remei que aprofitar al màxim les seves possibilitats de saqueig de zones sota control liberal. Tot i procurar, alhora, extreure l'estalvi camperol dels seus dominis. El saqueig, sobre les posicions liberals, s'havia de basar en atacs frontals contra defenses fixes. Atacs costosos en homes i en moral. La proliferació d'aquests havia d'anar aixecant un setge a les possibilitats d'ex-

41. *Ibid.*, p. 164.

42. *Ibid.*, p. 53.

pansió carlina, ja que les àrees liberals cada vegada serien defensades amb major unitat i coratge per la seva població. El finançament de les partides carlines, en el trànsit entre la fase caracteritzada per les subvencions voluntàries i la implantació d'un sistema tributari, es va emplenar emprant la violència, el saqueig i la coacció d'una manera indiscriminada. La pagesia fou obligada a desprendre's de les dobles que guardava. Aquestes partides es dedicaren amb tota impunitat a sostreure els diners dels pagesos rics i també els pocs duros que amagaven la resta dels pagesos. Permissivitat obligada per les circumstàncies, però que no feia altra cosa que fomentar el desvetllament d'antagonismes de classe entre els jornalers i pagesos pobres —integrants del voluntariat carlí— i els hisendats. Tot plegat contribuï a posar de manifest les contradiccions de classe en el si de la societat rural. El qualificatiu de «lladres carlins» amb què els afectats motejaren els executors de la mencionada política, assenyalava el començament de la identificació del moviment carlí com un enemic de classe, des de la perspectiva d'alguns sectors de pagesos benestants, els quals a resultes d'aquesta guerra havien d'esvenenir *propietaris*. Aquesta transformació és rememorada, des de l'òptica d'un hisendat, com una experiència caracteritzada per la por i la disconformitat reprimida, en recordar que els carlins: «Acàban los dinés, comensare a fer patuleyas; cada batalló tení una patuleya per areplegar dinés, agafan molta gen, si sabían que tinguesen pasetas; portan-los per aqueixas montañas y fen-los patí mol; donan-los un tan per 100, además de socorro, los que-ls descubrían o los naven a ag[ua]itar; los que tenían pasetas los deyen que negras y se l'enportaven y treu tantas unsas y los ataconàvan y no donàban què menjar. La gen fèyan lo que no podían...»⁴³

És a dir, el carlisme va arribar a significar el segrestament arbitrari, l'anomenada «composició», el foment de la delació, l'associació de l'apellatiu de «negre» —o simpatitzant amb la causa liberal— amb la circumstància d'una posició social, que comportava la disponibilitat d'algun diner i encara la tortura.⁴⁴

43. *Ibid.*, ps. 165-166.

44. La pràctica de la «composició» ens ha estat descrita, d'una manera ben detallada, que transcrivim, tot distingint els diversos elements que la configuraven. L'anotació referent als següents esdeveniments fou datada el 25 de juliol de 1836, encara que els fets varen tenir el seu origen uns quants dies abans:

a) La detenció o segrest: «Lo dia 8 de juliol ba sé lo dia de la nostra desgràcia, que cayguérem en la composició de un capità de la patulea de mosèn Benet, nomenat lo Casulleras, de Rubió; s'enportaren pres y lligat a Anton Vidal, mon pare, un comendat de esta partida, nomenat lo Noy Mas, ab set o vuit de armada, se'l ne portaren jun ab Magí Tomàs, de Fiol...»

b) Les complicitats: «Fou la més gran traïció, que-s deu fer a un bayí (segons señals y paraulas de alguns hòmens, lo que no.s deu pensar en esta cosa pe[r] amor de Déu), com sen tan amichs en aquet capità, y tenín la posada en sa casa [...] se féu lligar per no ser vist y no féu res que no atenguesem...» (Els afectats sospitaven que un veí seu va comunicar al capítot carlí que la «composició», en aquest cas, podia aportar algunes lliures; creien que per a dissimular s'oferí d'anar també pres, però que, en realitat, participava en els beneficis que l'escamot carlí havia de treure de l'operació.)

c) La inhibició de la població: «Se'l portaren cap a Tous, que s'i cadaren a dormí, mes no surtí ni un home per anrrahonar-o, perquè en aquet tems, per boler de Déu, lo un no ajuda al atre, se l'emportaren per aquellas montañas, sens aprobar-li la més mínima cosa, sols per sentir-li unas contas doblas de cotra; la més gran traïció, que-s pot fer a un home de bé, de posar-lo com un lladre; lo tingue[re]n fins lo dia 11, que ba comparexa lo Tomàs, dién que ell ya estava compost, que ya abia entregat la partida de 13 doblas de cotra...»

El segrest personal no fou l'única forma de coacció utilitzada per tal d'obtenir els diners necessaris per a subsistir; el bestiar i els animals de tir dels pagesos també van servir per a aquest objectiu: «A altres los preñían lo bastià y bous o animals, porchs, y se'ls enportaven per las montañas, y sinó dónas tan per cap, no los y tornaren, y lo anaven menjan; y los animals del pajesos o traginés, que tanvé los als pranían per aquexos camí rals, sinó acudían a lo que los demanaven, los afusallaren o los tiraven a una rasa; alomenos los que'ls preñían las vèstias, se'n feyan la maytat de lo que valían, devegadas més que menos...»⁴⁵

Tot això havia de generar una pèssima impressió, no solament entre els hisendats, sinó en altres estrats de la societat rural. L'actuació carlina esdevenia insuportable per a una bona part de la pagesia, atès que els «an dexat dexaplinat de mala manera; comesaren a fer patuleyas y a conposar gen, que no quedà ningú que li sentisen, pasetas, que no's vajés pres y lligat; ab tal que'm arribat, entra uns y altres, que tot los abem de donar y tots los días presos de tots...»⁴⁶ Aquestes accions, amb un evident ferment de lluita social, de soterrada *vendetta*, van fer espantar molts hisendats, que degueren veure, sota la careta del carlisme, el fantasma de la revolució social. Alguns es van refugiar a les viles, en comprovar «que no's podia estar a casa, sinó ab grans parills; mols pajesos richs se ficaren per las vilas, més com durà tan, tots se cansaren, que ab grans enpenos volgueren tornar a casa, los que no avían fet armas...»⁴⁷ La tornada a llurs terres significà per a alguns la confirmació de la certesa dels seus temors, que provocaren la seva fugida, puix que als «que eran tencats a las vilas, si savían que tinguesen o paguesen vèstias a fora, o tinguesen eretats, tot lo o pranían y los o feyan perdre: cullitas y tot lo que podían; fins arribaren a apoderar-se de moltes

d) La resolució: «Dién que si no y anaba un de nosaltres, no gicarian anà a ell, a cercar la mateja partida; m'í presenté jo, Martí Vidal, lo matex día y los bas be de seguir tres dias, fins que lo para portà tota la partida, que la entregà a Agustí Claramun, espardeñer de Tous; en recomendació del Casulleras, los entregà al terma de Odena, a Bonvà, y a mi, Martí Vidal, fill y ereu de Anton Vidal, me feren seguir fins a la Fonollosa, per comta de mon pare, voy pres, no lligat...» (Hem extret els paràgrafs citats del *Llibre diari*, ps. 3-5.)

En Casulleras, el capità carlí esmentat, acabdillà posteriorment una partida de bandolers que fou famosa en aquestes contrades. La seva actuació tingué el suport d'una part de la pagesia de la comarca; ho evidencia el fet que, a partir del 13 de febrer de 1841, la tropa va detenir i afusellar alguns pagesos de Miralles, Bellprat, Roqueta, Tous, els Prats de Rei, Rubió: «En estos dias, los agafaren, aquesta jen, sobras de acumolar-los de aber acultat lo Casulleras y la sua partida, lladra famós de estos tems, que abén acabat la guerra, quedan ell ab dodsa o 20 hòmens, roban y asasinan, abén dat mo[l]tas providèncias de soldats y somatens, y no se a pugut encontrà may [...] de tot se a burlat...» (*Llibre diari*, ps. 159-160). Mentre el camp tancava les portes a aquesta partida aïllada i perseguida, la ciutat li enviava nous perseguidors. El 20 de maig de 1841 en van escriure l'epitafi: «Nota de la mort de Casulleras y Marimon, cavesillas de facció y lladres, que an causat mols mals y desgràcias, y después de aver arcecinà molta jen y causat molts mors y perdisions de casas, trajinés y gen de tota clasa, son pradero a estat una mormala [...] lo día de la Ascensió del Senyor, que a Rubió fan gran festa y diada, encontra[n]-lo los mosos de escuadra, con que causa per aquells boscus del terma de Rubió, alsaren gran somatén, totom corria per aquellas montañas, aquí puja, aquí pasa, y los vingeren agafar tot[s] dos y los mataren allí matex, y los portaren mors a Igualada y los escorteraren y portaren cortés ab mols paratjes, per lo mal que avian fet...» (cf. *Llibre diari*, p. 182).

45. Cf. *Llibre diari*, p. 166.

46. *Ibid.*, p. 53.

47. *Ibid.*, p. 54.

casas y eretats, sens que lo amo pogués valer-se de res, sols perquè se estàvan a las vilas, per no veure's arrocecats per las montañas, com se vegeren tots los que tenían alguna cosa...»⁴⁸

2. El moviment carlí no s'entendria si ens reduíssim només a les maquinacions i actuació del sector absolutista, més fàcilment identificable en el pla social, que intentava actuar com a cap i òrgan director, tant ideològicament com políticament, a tots els nivells. Tanmateix, durant la contesa apareix reiteradament a l'escena la pagesia pobra —base popular del carlisme—, integrada per petits propietaris, parcers i jornalers. Condicions socials que sovint es trobaven unides en el si d'una sola família: el pagès que tenia el domini útil sobre una vinya o uns camps, però que depenia, en bona part, dels jornals efectuats per compte d'hisendats; els fills dels masovers, que havien de guanyar-se la vida anant a jornal, etc. Una condició social profundament diferenciada de la dels hisendats, els «rics», si ho traduïm a la mentalitat i el llenguatge populars. Tal volta no fóra inadequat de plantejar-se la possibilitat que aquesta base popular i la classe dirigent del carlisme divergissin pel que fa als seus objectius polítics.⁴⁹ Cal advertir que la reivindicació social d'aquest «carlisme» de base va romandre inconcreta, però la seva manca de formulació no vol pas dir que no es detectin, en la pràctica, unes negativitats indicadores del seu possible contingut. Són il·lustratives d'això que acabem de dir les accions contra els pagesos rics i la impopularitat d'aquests. Tot i així, es fa difícil de precisar si aquests sentiments adquiriren un ampli abast social en el món rural, si es traduïren en cap mena d'acció política, de pràctica comuna. En canvi, sí que podem afirmar que en els moments en què l'aparell burocràtic del carlisme quedava col·lapsat, situació força freqüent, proliferaven tota mena d'atemptats contra la «propietat». El sector social benestant del camp en patia, doncs, les conseqüències, mentre es multiplicaven les patuleies o «comissions», sorgides dels batallons carlins i dedicades a «composar» pagesos amb diners, o els seus béns mobles, o el seu bestiar. El

48. *Ibid.*, ps. 166-167.

49. J. Torras Elías reflexiona sobre aquesta qüestió en diversos estudis sobre el Trienni i la revolta realista de l'any 1822 a Catalunya; analitza les bases socials dels compromesos en el moviment i les manifestacions ideològiques i formes d'acció. Mostra el caràcter ambivalent d'aquest moviment, concretat en la posició política de la pagesia, que hi estava vinculada, la qual exigia que li fossin rebaixades les contribucions i volia terres: «*Aspiraciones ambas que no encajan demasiado en un programa "feudal". Pero que tampoco tenían cabida en el programa liberal, "capitalista"*» (cf. J. TORRAS ELÍAS, *Liberalismo y rebeldía campesina [1820-23]*, Barcelona 1976, p. 26).

En un context més general, pel que fa a la revolta social en societats pre-industrials són de gran interès els treballs d'E. J. Hobsbawm sobre les manifestacions político-ideològiques de la societat rural, tant entorn dels nivells de consciència política, com respecte a les formes organitzatives («moviments millenaristes», màfia, bandolerisme social, etc.), d'oposició a l'ascens de la societat capitalista industrial (vegeu E. J. HOBSBAWM, *Rebeldes primitivos*, Barcelona 1968, i *Bandidos*, Barcelona 1976). Respecte a la qüestió de l'oposició pagesa a l'ascens del capitalisme industrial, vegeu E. J. HOBSBAWM i G. RUDÉ, *Revolución industrial y revuelta agraria. El capitán Swing* (Madrid 1978). Per altra banda, E. P. THOMPSON, *La economía «moral» de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII*, a «*Revista de Occidente*», núm. 133 (Madrid 1974), ps. 54-125 (recentment, aquest treball, agrupat amb d'altres del mateix autor, ha estat publicat en un volum titulat *Tradición, revuelta y conciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad pre-industrial*, Barcelona 1979), analitza l'ascens de l'economia capitalista i les contradiccions socials que aquest fet implicà, sobretot pel que fa a la destrucció de l'antiga economia «moral», bàsica per a la subsistència de la pagesia en el món pre-industrial.

fet és que cada vegada es feia més difícil de precisar la connexió d'aquestes petites partides amb el moviment carlí organitzat, si és que moltes d'elles en continuaven mantenint alguna.

La incapacitat financera del carlisme, en moltes fases de la guerra, quan es veia impotent per a posar en mans dels combatents els jornals esperats, creava una situació terriblement propensa al fet que la tropa decidís, pel seu compte, apropiari-se els queviures i diners que li eren necessaris. Per altra banda, a vegades la «composició» exigia un temps d'espera o bé no aportava els fruits perseguits; llavors la fam podia més: es produïen els assalts nocturns a les masies, moguts per l'emergència de palliar una necessitat tan peremptòria: «Varen venir uns cons pillos, al vespre, cuan ans an volíam anar al llit, que pujaren per las parets del conillé y españaren la porta del conillé y alguns se'n pujaren a la taulada de la pallisa y, sens pensà, comensaren a tirar pedras y teulas a las finestras, com si tirecen escopetadas per espantar-nos; saltaren al boluar, nosaltres a barrà portas, sens saver lo que fóra, pensan volíam entrar en casa, més la intenció no era sinó de du-se'n las gallinas, perquè deseguida se'n pujaren al galliné y s'enportaren totas las gallinas, que s'enportaren 25 caps de faram y grosas, demanera que prou las portaven aspiadas, perquè, segons pensem y per las cosas que abem sabut, la major par éran del terma, que anaven ab lo Casulleras, que-ls donava tota la llibertat per fer mal, perquè era la patuleya de mosèn Benet y composaven molta gen; nosaltres no gosàrem fer cap forsa, perquè teníam po de las resultas; lo pare surtí dal al porxa y cridà dos o tres crits y tiraren dos escupetadas ells, y encara lo pare los tirà una arma, que casi en tocà un; demanera que, si aguéssem fet armas, no-ns auria parat re, perquè éran mol dolens, que no vuscaven altre cosa que agafadós per composar. Las donas, voy espantadas y aropidas, pensan què fóra, però jo ni lo pare no-ns espantàrem gens [...], era dos días abans de Pentecostès, que se les menjaren a Sentfores, al mas de Tous y a l'Eucaria...»⁵⁰

La desintegració lenta de la primera força voluntària carlina, sota l'acció de les circumstàncies esmentades, va arribar a segregar un element diferent: la «banda» armada, l'actuació de la qual restava sovint completament deslligada de l'aparell burocràtic-militar carlí. Aquestes «bandes» es dedicaren a un pelegrinatge agitat, a la recerca d'ocasions per aconseguir botins profitosos. Amb tot, sovint, les ocasions no eren tantes, ni prou bones, i llavors s'havien d'aconterar amb els quatre diners d'algun camperol solitari. L'hereu de la masia i un «mosso d'eixada» estaven llaurant i «vingueren sis o set desartons o lladres carlins en la escusa de veure o menjà, y nos veujeren ben bestits, a jo y lo moso, y ans ferer seguir ab escusa de enseñar-los lo camí, però ja coneguèrem la seva picardaria, que jo ja me abia retirat, però com terrabesteijaven al moso a cops, va ser presís de aver-i de anar; ans varen fer seguir fins a la serra de vista de Ferran, sobra cal Rosich, mes com jo ja pensaba mal, veyé las sevas acions, sempre pensava en escapa-m y com aquell que no y és, pe[r] axò me apartava y alesoras sento [...] al moso y lo baren fer ajaure y yo arrenco de córra y me escapo de set o vuit pasos de ells y me tirare, que no me arrare de

50. Cf. *Llibre diari*, ps. 98-99. Aquest esdeveniment tingué lloc el 12 de maig de 1837.

dos palms y fugí costa aball, cridan dia fos a lladras, y lo moso quedà allí y li baren pendra las espardeñas y mitja peseta...»⁵¹

Els que es dedicaven, d'una forma sistemàtica, a fer la guerra pel seu compte, començaven a ser considerats com a desertors o també «lladres carlins». Les desercions, dins la situació creada, van derivar cap a una forma de bandolerisme, que es desenvolupà paral·lelament a la guerra. Aquesta pràctica estigué, molt probablement, relacionada amb la insatisfacció del voluntariat camperol respecte a la direcció polític-militar carlina. No és estrany, sinó més aviat conseqüent amb el que acabem d'exposar, que quan la direcció carlina intentà d'escometre decididament la tasca de depurar la tendència alludida, atemptatòria contra la propietat aliena, tan comuna entre la tropa, les desercions desintegram el seu exèrcit. En aquest sentit, se'ns diu: «Los carlins de Tous, que se avían enpesat a Igualada ab los crastins, lo any 1839, al matex mes de jener, que se avían enpesat per po de càstich del seu govern, per desartons y lladras, ara an tornat a anpersar-se ab los carlins matexos y fins al pr[ese]n no'ls an castigat de res y los an tornat a donar prou llibert[at] y aben-i que ja a traspasat de una par a altre, tres o cotra vegadas, y fen tan mal que an pugut.

»Demana que, en estos tems de guerra, los dolens són axeltats y los bons abatús...»⁵²

Una reorganització que havia de provocar noves dificultats

La guerra que realitzaven i pensaven continuar fent els dirigents carlins no exigia una força armada perfectament uniformada, ans al contrari, requeria més aviat un exèrcit emboscat, que dificultés la seva localització fins i tot als coneixedors del terreny i de la població del territori. Des d'aquesta òptica, esdevé força incomprendible l'interès del comandament carlí per a normalitzar l'aparença de les fins llavors esparracades partides carlines. Probablement, la dita decisió estigué, en bona part, relacionada amb la necessitat de canviar la forma, fins aleshores emprada, d'extreure els diners als pagesos per a prosseguir la guerra. Enfront d'una població explotada de mala manera, es feia cada vegada més imprescindible de disposar d'un instrument autoritari i tan respectable com fos possible. L'autoritat, l'atorgava la força armada, i la respectabilitat es pretenia aconseguir mitjançant l'uniforme. Aquesta reforma havia de servir, en definitiva, salvades les aparences, per a constituir l'element dissuassori davant qualsevol més que probable resistència camperola a continuar pagant.

L'arranjament que es portà a terme no va suposar cap canvi en la forma de fer la guerra, certament gens convencional: «Los carlins feren algunas ansortidas, fen algunas paradas o enboscadas per bora de las carrateras, feren perdre mols crastins, gornín-los molts traïduries, agafaren moltes armas, que se armanen tots de fusells inglesos, tan bonas com los crastins; perquè a tot arreu tenían que'ls trèyan armas y municions per las vilas y tot lo que nesecitavan, perquè a tot arreu i avia gen de totas pars y per lo intarès de las pasetas, tot se fa en

51. *Ibid.*, p. 86. Fet ocorregut el 8 de setembre de 1837.

52. *Ibid.*, p. 92. Anotació datada el 25 de gener de 1840.

tems de guerra; los uns se fan rics, los altres se fan pobres, mols homes éran mol afectats a huna par y se giraren de una altre...»⁵³

La imatge és prou nítida; ens descriu l'actuació de la guerrilla, que s'arma amb l'armament del bàndol contrari, pres en escaramusses, o bé obtingut per mitjà de «col·laboradors». L'or era l'eina que obria les aparentment ben guardades portalades, tant de les conviccions ideològiques, com de les casernes, i sembla que els carlins el van saber utilitzar.

1. La reorganització que es posà en marxa perseguia, tanmateix, un altre objectiu: implantar la disciplina dins les unitats carlines. Això no obstant, qual-sevol intent de restablir un mínim d'ordre topà contra la peculiar manera d'entendre el significat de la guerra que tenia cada capitost o cap de partida. Però si no aconseguia l'esmentada reorganització, el carlisme es veia impossibilitat de donar una imatge de partit d'ordre davant la classe benestant del camp. Per altra banda, li era de molta urgència trobar una solució al problema de la rendabilitat financera, del sistema emprat fins llavors, per tal d'obtenir diners per a fer la guerra —basat en la pura rapinya— i que estava condemnat a adoptar, a curt termini, un signe decreixent. Fou en aquest *impasse* quan es resolgué centralitzar el conjunt d'accions coactives encaminades a arreplegar recursos financers. Es va «vestir» l'exèrcit, amb uns additaments distintius d'un poder definit, puix que s'havia d'ocupar sovint de «convèncer» els pagesos perquè fessin efectius els lliuraments establerts. Es fixà un repartiment, la qual cosa suposava establir els límits a les quantitats exigibles, però mols camperols degueren veure aquest canvi com una nova forma d'extreure'ls «immoralment» els diners: «Después que ja no savían con fer treure pasetas en particulàs, con ja abían escorregut a tot home q[u]e sabían que tenia, o ab bèstias, o altres cabals, los pirrons arreglaren las caxas de ragimén y no-ls dexaren robar tan, perquè los bastiren un poch y no se asg[ar]riaren tan [...] que, molas ocasions, en la escusa de anar a modar-se, fèyan mols robos y disvarats. Lo bon arreglo que posaren va ser una tersa cada mes, o sis cada any doblas; més pujava cada una de las sis, que cada una de las cotra, de las que pagàvem al govern i per axò tanvé fèyan treura reccions y mol recivos fèyan nul, no-ls volen pasar, que era una cosa lo rrobar que fèyan...»⁵⁴

La imposició d'aquest sistema tributari va suposar, per a la pagesia encara dedicada a treballar la terra, una pressió fiscal fins llavors desconeguda. Els carlins havien passat a exigir molt més del que mai havia pretès cobrar cap govern de l'antic règim o els governs de signe liberal.⁵⁵ A més, anul·laven els rebuts i

53. *Ibid.*, ps. 167-168.

54. *Ibid.*, ps. 168-169.

55. Sabem, gràcies a la *Llibreta de les contribucions*, les quantitats que el mas Gallardes pagà d'impostos durant la darrera fase de l'antic règim i durant el govern liberal, a partir del 1833 fins el 1840. Tanmateix, les anotacions moltes vegades no detallen prou bé ni les bases impositives ni l'import corresponent a cadascuna d'elles. Les quals, si bé no variaren substancialment, el total a pagar va tenir una tendència alcista ben definida. No és possible de seguir l'evolució dels pagaments desglossats en conceptes, però un rebut de l'any 1829 ens permet de reconstruir l'import anual que pagava el mas Gallardes, distribuït en els següents conceptes:

exigien de nou el seu pagament i sovint els pagesos havien d'alimentar la tropa de pas. El carlisme, marginat a les zones d'agricultura pobra, lluny de les ciutats manufactureres, per tal de continuar mantenint el cost de la guerra es veia obligat a esprémer, cada vegada més intensament, la pagesia dels seus dominis. Els uniformes no podien dissoldre la malfiança camperola, els pagesos cediren de mala gana, quan no es començaren a plantejar una actitud d'oposició.

terres	14 ll. 5 s. 4 d.
casa	— ll. 18 s. — d.
personal	7 ll. — s. — d.
bestiar	2 ll. 10 s. — d.
tall d'esquadres	9 ll. 10 s. — d.
tall de palla i estris	9 ll. 10 s. — d.

43 ll. 13 s. 4 d.

Cal afegir-hi alguns repartiments, com els d'«indústria i comerç», cobrat a partir del 1831 (aquest any ascendí a 2 ll. 2 s. 6 d. i, en canvi, el 1834, el trobem reduït a 1 ll. 6 s. 2 d.), el «tall de soldat» (que el 1833 ascendí a 3 ll. 14 s. 3 d.) i altres «talls», com el «tall de reialistes», «palla extraordinària» i d'altres que s'enumeren anteriorment, dels quals ignorem l'import exacte i si es van cobrar amb regularitat.

Desconeixem les sumes que anualment el mas Gallardes va haver de lliurar als carlins, puix que la *Llibreta de les contribucions* només enregistra els pagaments efectuats al govern liberal. Hem fet una recerca complementària en un mas, situat també dins el terme de Tous, el mas d'Aubareda. El propietari de la hisenda em va permetre de consultar una quantitat considerable de rebuts de contribucions, entre els quals vaig localitzar alguns dels pagaments que aquesta casa féu al govern carlí a partir del 1837 fins el 1840. Per altra banda, un rebut, corresponent al 1833, possibilita de reconstruir el total que aquest mas havia de pagar anualment pels diferents conceptes cadastrals:

terres	24 ll. 4 s. — d.
casa	— ll. 12 s. — d.
personal (amo)	4 ll. 10 s. — d.
personal (hereu)	2 ll. 10 s. — d.
bestiar	2 ll. 14 s. — d.
... (abreviatura il·legible)	3 ll. 9 s. 4 d.
palla i altres corrents del comú	32 ll. 5 s. 4 d.

70 ll. 4 s. 8 d.

Durant la guerra els liberals no solament cobraren, mentre pogueren, aquest import, sinó que exigiren el pagament d'exaccions extraordinàries. Es recaptaren, amb aquest caràcter, els següents impostos: «els bagatges» (consistents en el pagament d'1 pesseta el mes); un repartiment, que es cobrava cada dos mesos i que ascendia a 3 ll. 14 s., dedicat a finançar la «ronda d'Igualada» (també anomenada, en els rebuts, «patuleia d'Igualada»); un altre pagament, anomenat «per lo pa de Jorba» —que s'aplicava al manteniment de la guarnició liberal, situada al castell de Jorba— era fet efectiu en espècies (el 25 d'abril de 1839 s'enregistrà el pagament de 2 quarteres de blat «per las reciones per lo desta[ca]mento de Jorba», el 20 de setembre de 1839 un altre, de 2 arroves 39 lliures de pa).

Paral·lelament, la casa d'Aubareda pagava contribucions als carlins. Hem localitzat els següents rebuts, que confirmen, de forma inequívoca, l'existència d'una doble imposició, en aquestes contrades, a partir del 1837:

2. No obstant això, els recursos financers a l'abast del carlisme continuaven essent escassos, i el personal voluntari —tan abundant els primers temps de la guerra— no solament havia minvat, sinó que després d'uns quants anys de lluita era ja segurament inexistent. Mentrestant, l'acció de diversos factors creava una necessitat urgent de reposar la pèrdua de potencial humà emprat en la campanya i d'incrementar-lo al màxim per tal de decidir-ne el seu curs. La minva, probablement, no era només deguda al fet del possible esgotament de les «reserves» d'homes disposats a participar-hi, sinó també per causa del fet que l'experiència de molts devia ser un rosari de pagues incobrades, d'haver de matar la fam mitjançant un seguit d'inesgotables peripècies. Per altra banda, els dirigents carlins, en el cas de voler establir el potencial humà amb el qual efectivament podien comptar, haurien hagut de restar-hi els desertors o els que, per convicció o obligats per les circumstàncies, es dedicaven a fer la guerra pel seu compte. L'es-

<i>data de pagament</i>	<i>quantitat</i>	<i>concepte</i>
23-III-1838	20 lliures de pa i 6 quartans de civada	«recions per los carlins...»
25-IV-1838	?	«per una tersa (...) que-s cobra per Font-Rubí, per orde Don Carlos quin...»
3-VI-1838	6 pessetes	«per las retsions per los carlins...»
28-VIII-1838	8 ll. 2 s.	«per lo primer trimestre per lo año 1838, es cobra per Font-rubí, per orde Don Carlos quin...»
21-X-1838	8 ll. 2 s.	«per lo segon trimestre per Font-rubí...»
7-XI-1838	6 pessetes	«per las resions, que-s baren aver de pagar a lo batalló del Marco...»
29-XII-1838	8 ll. 3 s.	«per lo terser trimestre per Font-rubí...»
5-I-1839	6 ptes. 6 quartos	«per las reciones per los carlins, per lo batalló del Bilella...»
20-I-1839	40 rs. vn.	«a cuenta de lo quarto trimestre por lo año 1838 [...] per Font-rubí...»
4-IV-1839	9 quartans de gra	«para el suministro de las reciones per los carlins...»
20-IX-1839	16 ll. 18 s. 3 d.	«per lo primer trimestre de catastro per Font-rubí...»
23-II-1840	15 ll.	«a comta del qu[ar]t trimestre per Font-rubí, per lo añ 1838...»
5-VI-1840	16 ll. 16 s.	«per lo 6.º trimestre per el añ 1838, per Font-rubí...»

Aquests són els rebuts pagats als carlins que he pogut localitzar; possiblement se n'han perdut alguns, però en disposem d'un nombre suficient per tal d'establir que els pagesos en general, i aquest mas en particular, efectuaven els pagaments amb una gran dilació, ja que el 1840 encara es liquidaven «trimestres» pertanyents al 1838, i que les quantitats per al cadastre, exigides pels carlins, importaven una suma molt superior a la que pretenien cobrar els liberals. Gràcies a aquests rebuts es dedueix que el mas d'Aubareda havia de pagar als carlins 8 ll. 2 s. cada mes, o bé 16 ll. 18 s. cada dos mesos. El total anual a pagar ascendia, doncs, a 101 ll. 8 s. A més, podem comprovar que era freqüent la recaptació complementària anomenada de «raccions» en diners, en gra, etc.

mentada situació va fer ineludible la implantació del reclutament forçós, les impopulars quintes.⁵⁶

Una decisió d'aquest caire no podia generar cap tipus d'entusiasme entre la població camperola, i, molt probablement, contribuï a incrementar el descontentament en la pagesia. Malgrat que l'oposició al sistema de quintes degué ésser general, en els pobles afectats, aquesta segurament es concretà en una gran varietat de manifestacions locals i àdhuc individuals. En el cas de la zona rural estudiada, podem comprovar que a la impopularitat del sistema se sumava una actuació fraudulenta: en el sorteig que havia de decidir quins pagesos havien d'anar a «fer el soldat», l'atzar no exclouïa el frau. Tot plegat incitava la majoria de la població a pensar que es tractava d'una conxorxa. El desprestigi de les autoritats locals augmentava amb les protestes dels camperols implicats en aquests afers, fins al punt de generar tensions entre els uns i els altres, les quals contribuïren a incrementar les profundes divisions que el desenvolupament de la guerra havia anat produint dins la societat rural: «Sortejaren los fadrins del lloch de Tous per la quinta, que se abia de fer quinze soldats y no se tiraren més que 34 a la gor[r]ja y encare no tots bons y an gicaren, per sas atencions y amistats, 3 o 4, que no-ls y tiraren; no abisaren cap fadrí, ni ay demanaren dingú, sinó la justícia y lo rector y lo governador de Font-rubí, perquè, si aguesen abisat los fadrins, y aguera agut mol seroll per no tirar-los-i tots [...]; lo Aubareda pagà 50 duros per no nar [...] y en axò esturviava un; se exemiren dos, a Berga, un del Carol y un de cal Manadetas; per remplasar estos, surtí per números Martí Gramanet y lo ereu Barraqueta y jo, Martí Vidal, tenia lo número 26 y ja me abían demanat dos o tres cops per presentar-me, per falsadat de batlle Isidro Claramun, que-ns ba ser mol contrari; acultaba uns per fer-i anà altres, demanera que la justísia, ni los prinsipals no se cuydaren de res, prenen-o per burles de recórrer fins que tinguérem la padrade al damun, con me demanare a mi y al Martí Gramanet, alesoras recorrétre[m] ab gran manera, que-ns costà mols pasos y gran quimera y traguérem la rebaxe a vuyt, però con ja n'í avia 11 de presentats, ans va fer gran falsadat lo govern, que no-ls pogueren treure...»⁵⁷

Davant el descontentament popular, en el cas concret que ens ocupa, sembla que les altes esferes carlines van considerar perillosa l'agitació que s'havia produït entorn de la quinta i consideraren prudent arranjat la situació cedint davant les reivindicacions que s'havien presentat. Ara bé, el poble va demostrar gaudir de recursos més imaginatius i eficaços amb vista a neutralitzar futures disposicions d'aquest tipus. La quinta només afectava els fadrins, i aquests, per tal d'evitar veure's obligats a integrar-se en l'exèrcit carlí, van optar per casarse. Els promotors de la quinta no s'imaginaren, segurament, que la seva ordre havia de tenir uns efectes demogràfics, més o menys immediats, a les rodalies de Tous. D'una forma explícita, es posen en relació ambdós fets, quan el pagès de Gallardes ens diu que «lo any 1839 fou per cause de la rigurosa quinta

56. Núria Sales és autora de diversos estudis sobre el servei militar a l'Espanya del segle XIX, quan aquell esdevingué obligatori. Ha estudiat les formes que prengué la «substitució» o «commutació» —que van fer reviure l'antic «soldat de les dobles»—, el recurs de les classes benestants per a evitar el servei militar (vegeu Núria SALES, *Servei militar i societat a l'Espanya del segle XIX*, a «Recerques», 1, Barcelona 1970, ps. 145-181. Aquest mateix treball, unit a d'altres, referits a França i a l'Amèrica Llatina, fou publicat sota el títol genèric de *Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintos*, Barcelona 1974).

57. Cf. *Llibre diari*, ps. 25-26.

dels carlistas, any de molts casamens per tota aquexa terra del poble de Tous...»⁵⁸ Sabem que durant aquest any hi va haver un mínim de 22 casaments a Tous, que almenys 18 fadrins abandonaren aquest estat, i que entre aquests 8 havien estat designats per a formar part del contingent humà que el poble de Tous havia d'aportar a l'exèrcit carlí.⁵⁹

58. *Ibid.*, p. 79.

59. El sorteig per a designar els components de la quinta carlina s'efectuà a Tous el 28 de febrer de 1839. Sabem que al cap de dos mesos, «lo dit 28 de mayx vas anar jo, Martí Vidal, a demanar, tot sol, a Rita Estrada, ma esposa y férem los tractes dia 31 del mayx...» Hi ha, evidentment, una relació molt estreta de causa i efecte entre ambdós fets. Ara bé, aquest exemple no és fruit d'un cas aïllat, sinó exponent d'una actitud amplament assumida per tal d'evitar ser reclutats per l'exèrcit carlí. Heus aquí la relació dels quintes de Tous, que contrastem amb la relació dels casaments, citant només el nom del nuvi, que hi hagué en aquest poble durant l'any esmentat:

<i>fadrins de la «quinta» carlina</i>	<i>relació nominal dels casaments**</i>
Martí Brufau	Martí Brufau
Anton Rebordi	Anton Rebordi
Isidre Domènech (dels masovers del castell)	
un dels Apetegas	
un de cal Lleganña	
un de cal Solé	
un dels masovers del Monadetas (Martí Gramanet) *	
un de cal Carol (hereu Barraqueta) *	hereu Barraqueta (al terme de Sant Joan)
un dels masovers de cal Mestre	fadrí dels masovers de cal Mestre
un dels masovers del Mas	hereu dels masovers del Mas
un dels masovers de la Nostra Caseta	hereu dels masovers de la Caseta
un de cal Diudo	Hereu Diudo (amb la minyona del Burrozo, de Fiol)
Josep Rosich	
un d'Aubareda	
Martí Vidal	Martí Vidal
	Pere Nina
	Jaume Frares
	Jaume Pauet
	Anton Cuat
	fadrí del Sastre
	Josep Gramanet
	Bernat Moliné
	hereu Purriba (amb la «mosa del Cuat»)
	hereu Carol (amb la minyona del Guarro)
	hereu Patit (a Montfalcó)

* Es tracta dels dos que foren exonerats des de Berga i que hagueren de ser substituïts. Posem entre parèntesi llurs substituïts.

** No hi hem fet constar els casaments l'anotació dels quals és encapçalada pel nom de la núvia, ni aquells en què només consta aquesta. Sembla que aquests casos són indicatius que les dones del poble es casaven amb forasters, com per exemple el casament de «Maria y Manuela de cal Gramanet», que «se esposaren [...] tia y naboda ab para y fill de cal Parufet, de Montbui [...]; lo areu agué de tréurer dispensa, estigueren sinch mesos promesos...» A part aquest casament doble, se'n citen d'altres: el de la «mifiona de cal Foïna», el de la «mosa del Jan» o el de la «pubilla de la Caseta de cal Gol».

3. Evidentment, tant la implantació d'un sistema tributari, com la del reclutament forçós exigien el desenvolupament paral·lel d'una administració territorial en els pobles de les zones dominades. Les funcions encomanades a aquests òrgans serien les habituals: responsabilitzar-se de l'aplicació de les disposicions dictades pel govern central, tant de caràcter general com particular, per a cada zona, comptant sempre amb el suport de la força superior; facilitar a l'administració central la informació precisa sobre la situació de cada unitat territorial i representar els interessos particulars de cadascuna d'aquestes zones prop del govern central. En el marc geogràfic que ens afecta, sembla que les «justícies» carlines es van constituir a partir del 1838, arran d'un programa de reorganització de l'àrea sotmesa al domini carlí, més vast, del qual hem assenyalat els trets més importants. Ignorem el sistema emprat per a cobrir els càrrecs a nivell municipal, encara que molt probablement la forma d'accés a aquests devia ésser la vigent durant la darrera fase de l'antic règim.⁶⁰ Amb tot, el fet que els carlins es trobessin en condicions d'implantar l'esmentat sistema administratiu de base no vol dir que l'administració liberal hagués deixat d'existir. Ans al contrari, a partir d'aquests moments varen coexistir, a Tous, dues administracions municipals: la liberal i la «facciosa» o carlina.⁶¹

La implantació d'aquestes reformes van fer inexcusable l'organització d'uns òrgans intermedis, els quals havien de servir tant per a depurar la informació procedent dels pobles com per a alleugerir les tasques del govern central, tot servint de corretja de transmissió i d'elements de control de l'execució de les disposicions provinents d'aquell. En l'essencial, no s'enregistrà cap innovació,

No fou solament a Tous on els fadrins tenien pressa per casar-se; trobem anotats casaments de coneguts de l'autor d'aquestes anotacions, veïns d'altres pobles: pel maig «se esposà Josep Solé Burrozo, de Fiol...», per l'agost «se casaren los areus de cal Riva de Bayx, de Clariana...» El conjunt de paràgrafs citats i les dades de la relació, els hem extret del *Llibre diari*, ps. 25-26, 79 i 80-81.

60. La corporació municipal és denominada sempre, al *Llibre diari*, «justícia». Aquest qualificatiu, sembla que d'ús corrent a la zona, possiblement té l'origen en la unitat de funcions (de la gestió administrativa i judicial), característica del sistema institucional de l'antic règim. Respecte a l'organització municipal, durant el segle XVIII, que es prolonga sense canvis substancials fins els moments estudiats, cf. Gonzalo ANES, *El antiguo régimen: los Borbones* (Madrid 1975), ps. 321-323, i Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, *Sociedad y estado en el siglo XVIII español* (Barcelona 1976), ps. 454-475.

61. Hem pogut recopilar algunes de les «justícies» carlines i liberals de Tous:

càrrecs	justícies carlines		justícia liberal 1839-1840
	1839	1840	
batlle	Jaume Rey	Miquel Codras Pique	Josep Rebordi
regidor 1er.	Tarrellas	Salvador Vidal (d'Aubareda)	Anton Vidal (de Gallardes)
regidor 2on.	P. Borrás	Foïna	pubill Cornet (de la plaça)
regidor 3er.	hereu B. Purriiba	Peret Tallo	Anton Carol
síndic	Anton Gramanet	— —	— —

(extraiem aquestes dades del *Llibre diari*, ps. 82-83 i 100).

sinó que es calcà la divisió territorial vigent durant l'antic règim, amb els lògics desplaçaments d'alguns centres administratius, produïts per les dificultats que tingueren els carlins per a mantenir sota control poblacions importants. Tanmateix, la visió que se'ns ofereix d'un d'aquests centres administratius carlins, mitjançant la qual n'endevinem la funcionalitat, manifesta la poca solidesa de tot el muntatge: «Arreglaren juntas y caps de partit del corregimén, per los deserts y montañas la gen y pasetas acudían com en un[a] fira, tots los dias; aqui tenían lo gobernadó y junta a Font-rubí; allí era, en un deser, lo cap del corregimé[n] de Vilafranca, allí tots los dias senblava un aplech, los uns anaven, los altres venían y al vespre, o cap al tar, tots los de la junta y gobernadó majàvan, lo un per si, lo altre pe[r] allá, pe[r] aquellas montañas veyinas escondits; y fins a las 10 o las 11 no comperaxían, y si abia alguna mica de novedad, ja no se atansave[n] cap la gen; esperar y depesientar-se allí al banch de la pasiència, allí venían animals des que prenían als traginés y pajesos, perquè qui transitava avia de portar pasa per los animals, fen-lo pagar dos o tres duros per animal, y si los atrapàban que no anesen ben arreglats, los prenían los anima[1]s y los abían de tornar a comprar, si los bolían; y arrivà tems que per dema[na]r-los, los posaven a la cadena y los fèya[n] trevallà de en dos en dos, amanera de un desterro...»⁶²

Aquesta descripció de la «capital» del corregiment de Vilafranca, situada en el llunyà i montuós lloc de Font-rubí, sobre el Penedés, impedeix totalment de reconèixer l'elaborat clixé que ens presenta els caps carlins plens de gallardia. En realitat, la junta i el governador de Font-rubí passaven més temps amagats, fins i tot de les seves pròpies forces, que representant llurs papers. Cada matí, segons sembla, se'ls reproduïen unes angoixoses vacil·lacions que dilataven la seva absència fins gairebé al migdia, i davant de qualsevol imprevist ja no s'atansaven. Mentrestant, els viarons que conduïen a l'encrespat refugi eren recorreguts pel continuat pelegrinatge de camperols i traginers: els uns hi acudien per tal d'obtenir el retorn dels béns que els havien estat segrestats, els altres moguts per la necessitat de recuperar llurs animals. Tot plegat denota una pesada opressió sobre la pagesia.

La ruptura del moviment carlí amb la societat rural

En aquesta zona de la comarca d'Anoia, on la pagesia era obligada a pagar contribucions tant als liberals com als carlins, la càrrega fiscal resultava cada vegada més onerosa.⁶³ El diner que atresorava el camp ja havia fugit, o havia pas-

62. Cf. *Llibre diari*, p. 169.

63. Gràcies a la *Llibreta de les contribucions* ens ha estat possible de reconstruir els totals que hauria hagut de pagar el mas Gallardes al govern liberal en els successius repartiments a partir del 1832:

1832	52 ll. 16 s. 2 d.
1833	49 ll. 2 s. —
1834	47 ll. 13 s. —
1835	46 ll. 7 s. 4 d.
1836	46 ll. 9 s. 6 d.

Això no obstant, el titular d'aquest mas deixà de fer efectius els pagaments a partir del primer trimestre del 1836. Empresonat pels liberals, pagà 1.000 rs. b. pel gener de 1838, que li valgueren per a la contribució de tres trimestres del 1836, els de tot l'any

sat a mans carlines, mitjançant els procediments descrits. El camperolat havia hagut de fer cara a un continuat augment de les despeses fiscals —que necessàriament havia de fer efectives en metàl·lic— en un període durant el qual els preus dels productes agrícoles, que la pagesia portava al mercat, no havien parat

1837, que tenia pendents de pagament, i de dos del 1838 no vençuts encara. No tornà a pagar res als liberals fins que pel gener de 1838 fou empresonat un altre membre de la família; llavors es veié obligat a pagar 12 duros per les contribucions endarrerides i 3 duros en concepte de sanció pel fet de no fer efectius els «bagatges». Mentrestant, el mas Gallardes pagà la contribució i «racions» exigides pels carlins. No oblidem que l'import de la contribució exigida per aquests era molt superior a la que pretenien cobrar els liberals, segons que manifesta reiteradament l'autor del *Llibre diari*, i que hem pogut comprovar en el cas d'Aubareda.

L'enorme càrrega fiscal que caigué sobre la pagesia d'aquesta zona aquells anys es fa palesa en el conjunt de rebuts que hem trobat i classificat pertanyents al mas d'Aubareda. Els esmentats rebuts ens demostren que el titular d'aquest mas, Salvador Vidal, féu efectius a carlins i liberals els següents pagaments, com a mínim, a partir del 1838 fins pel juny de 1840:

<i>data de pagament</i>	<i>quantitat</i>	<i>concepte</i>
4-I-1838	17 ll. 11 s. 2 d.	cadastre (2on. trim. de 1836), als liberals
14-I-1838	?	«bagatges», als liberals
23-III-1838	20 ll. de pa, 6 quartans civada	«racions», als carlins
30-III-1838	17 ll. 11 s. 2 d.	cadastre (3er. trim. de 1836), als liberals
8-IV-1838	17 ll. 11 s. 2 d.	cadastre (4rt. trim. de 1836), als liberals
25-IV-1838	?	cadastre, als carlins
2-V-1838	17 ll. 11 s. 2 d.	per a pagar el pa del destacament de Jorba, als liberals
3-VI-1838	6 pessetes	«racions», als carlins
24-VI-1838	6 duros, 3 ptes., 1 vint-i-dos	«racions» (cobrades per ordre de Ramon Vitilla), probablement als carlins
27-VII-1838	17 ll. 11 s. 2 d.	cadastre (2on. trim. de 1837), als liberals
24-VIII-1838	17 ll. 11 s. 2 d.	cadastre (3er. trim. de 1837), als liberals
28-VIII-1838	8 ll. 2 s.	cadastre (1er. trim. de 1838), als carlins
21-X-1838	8 ll. 2 s.	cadastre (2on. trim. de 1838), als carlins
7-XI-1838	6 pessetes	«racions», als carlins
18-XII-1838	17 ll. 11 s.	cadastre (4rt. trim. de 1837), als liberals
24-XII-1838	8 ll. 3 s.	cadastre (3er. trim. de 1838), als carlins
5-I-1839	6 pessetes, 6 quartos	«racions», als carlins
20-I-1839	40 rs. b.	cadastre (a compte del 4rt. trim. de 1838), als carlins
4-IV-1839	9 quartans de gra	«racions», als carlins
25-IV-1839	2 quarteres de blat	per al destacament de Jorba, als liberals
6-V-1839	3 pessetes	«bagatges», als liberals
23-VII-1839	59 ll. 17 s.	cadastre, als liberals
16-VIII-1839	prestació de serveis	al molí, amb una cavalleria (ignorem quin bàndol va percebre l'esmentat servei)
20-IX-1839	2 ll. 3 s.	per al pa del destacament de Jorba, als liberals
20-IX-1839	16 ll. 18 s. 3 d.	cadastre, als carlins
24-XI-1839	20 rs. b.	«bagatges», als liberals
8-III-1840	52 rs. b.	per a «guàrdies», «palla», «llenya» (probablement als liberals)
5-VI-1840	16 ll. 16 s.	cadastre (6è. trim. de 1838), als carlins

de baixar.⁶⁴ Si abans de la guerra el descontentament camperol davant les càrregues fiscals ja era esclatant, durant la contesa, en veure's obligat a tributar a ambdós bàndols, l'exasperació del contribuent rural assolí límits inimaginables. Situació que es perllongà fins a un punt en què la resistència a efectuar els lliuraments fiscals per part de la pagesia possiblement l'hem de relacionar amb la seva incapacitat material de continuar suportant la pressió fiscal a la qual es veia sotmesa. Arribà un moment en què la negativa a pagar es generalitzà, i llavors es multiplicaren les amenaces, les detencions, els segrestaments de béns, els plans dels uns i la ira i la violència dels altres. En aquest context, les possibilitats de la ideologia carlina —com a integradora del descontentament camperol i defensora d'un mode de vida oposat a les reformes preconitzades pel liberalisme— es clivellen i s'enrunen i, a la pràctica, degeneren en romanalles anti-tètiques en relació amb els plantejaments inicials. Mentrestant, la pagesia ha après a sofrir amargament un despotisme tan impopular com el representat pel reformisme liberal.

Un seguit de nous antagonismes es desenvoluparen ràpidament, il·lustratius dels estralls que suposava per a la societat rural la continuïtat de la guerra, sotmesa a les pressions d'ambdues parts belligerants. En la descripció que ens fa el nostre pagès, els greuges i les queixes es confonen: «Se deu notar los anrredos y grans atropesos, que-ns veyem abuy al dia, sinch anys que està duran; primera-mén, estan gobernando dos governs, que tots demànan continuamén, demanera que no pasa cap semana que no se ayji de treure dinés; estan en aquest pob[l]e y mols altres dos justícias, una de cada govern, però la gen estan tan atropellats, que no pòdam arreplegar cap diné y cada dia ans veyem ab mols atropesos per posar-nos presos y amanasas de pendre'ns-o tot, uns y altres; con ve una festa, que-ns pensem tenir alegria, aloras ve una bona tristó, sens pensar; entre las malas cullitas y falta de ayguas, ans tornem pobres y encara sols se sustenim por un boler de Déu...»⁶⁵

Ara bé, si el descontentament popular s'interioritzà durant un quant temps, finalment brollà d'una manera incontenible. De bon principi aquest es dirigí vers els no gaire ben resguardats responsables polítics més propers. Els batlles i regidors de cada poble, la «justícia» local, assumien la tasca de repartir i recaptar entre els veïns de cada terme els totals exigits pel fisc. Les seves dificultats es corresponien amb la ira popular desfermada: «Lo que pasa a las justícias sobras de cobrar las tersas o contrivucions. Lo que pasa és que an de anar de una casa a altre, com a nuncis, demanera que lo un los diu tracta de lladras y lo altre de brutos y bàrias ocasions casi aprob de arribar-los a la esquena; no poden fer pagar ni creure dingú, sinó ab gen de armas; encar que-ls pòsian al errest, tamvé lo trèncan y màrxan. Si vénen los carlins, fen-los treura recio[n]s, los fan anar per aquell lloch, con a locos, y patacadas, y sempre an de estar allí sens fer res

64. Cf. Josep FONTANA, *Hacienda y estado en la crisis final del antiguo régimen español: 1823-1833* (Madrid 1973), ps. 332-335, on hi ha una reflexió entorn dels nexes de la conjuntura depressiva i la situació de la pagesia davant l'increment de la demanda fiscal. J. TORRAS ELÍAS, a *Liberalismo y rebeldía campesina*, ps. 39-42, planteja, amb noves dades, la mateixa problemàtica. Torras Elías és autor també d'un altre estudi, en el qual aprofundeix la intensitat de la crisi rural, *Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832*, a «Investigaciones Económicas», 1 (Madrid 1976), ps. 45-67.

65. Cf. *Llibre diari*, p. 75. Anotació datada l'1 de novembre de 1839.

enteramén per cobrar, que és una pena, la més gran, y maldits y malvulguts de totom...»⁶⁶

El comandament carlí utilitzà, al principi, batlles i regidors com a penyora, empresonant-los per tal d'obligar els pobles a pagar les contribucions. La seva retenció es perllongava indefinidament, fins que el poble aconseguia de reunir els diners amb els quals pagar les contribucions endarrerides i alliberar-los. Les arribades, com la que ens descriu la següent anotació, eren freqüents: «Lo dia 27 de mars de 1839 ba tornà lo para de Font-rubí, que estava detingut ab lo batlle Isidro Claramun y lo pubill Pauet, regidó, que estàban detinguts per las contribucions de poble de Tous...»⁶⁷

Però aviat les desventures que podia passar la «justícia» local, segons sembla, deixaren de commoure la població. Llavors la recerca de «garanties», per tal d'assegurar-se el cobrament de les quantitats exigides pel fisc, es va fer extensiva a tots els habitants del poble, independentment de diferències de condició social, sexe o edat, que es possessin a l'abast i que fos factible de conduir-los a lloc segur. La notícia d'aquestes tribulacions conté un dramatisme tremebund. Les amenaces romanen lluny, com també d'altres formes d'extreure l'estalvi camperol; ara ja no són només els hisendats els objectius a «composar», sinó tot el poble, incapaç d'aportar diners, el que es veu penosament empresonat: «Los carlins [...] s'enportan la gent a Font-rubí, que tenen la junta y lo gobernadó de corregimén de Vilafranca; de esta manera sempre seguit ten[en] presos de est terma los uns o los altres, demanera que sempre estem ab gran temor y nos abem de amagar-se y fugir del modo que se pòdan defensar; però, sertas hocasions, no val, perquè la mara, tenin-i una criatura de un any, encara se l'an anportada los carlins, tres o cotra copbs, ab la criatura al coll fins a Tous y ab lamentos y sospits, se a librada algu[n]s copb est any 1839 pròchim pasat, y un cop s'enportaren una jenmana meva venaventurada fins a Font-rubí y altres miñons de Tous; los carlin[s] no estan contens en cotra tersas doblas, que an vòlan sis y mols paratjes, al[s] fan pagar una tersa cada mes y con pàsan los batallon, tamvé fan treura reccions, demanera que estan en estos tems de un modo inaugantable...»⁶⁸

Malgrat tot, la recaptació no avançava i la desorganització de l'aparell burocràtic carlí contribuïa al seu estancament. Els turbulents mitjans emprats per a extreure els diners dels pagesos van acabar embolicant de tal forma la comptabilització dels pagaments, que difícilment es podia precisar si el que s'havia pagat corresponia amb el total exigible, tot i comptant els endarreriments, que es produïen sovint. Desfeta la funcionalitat de la «justícia» local, violentats els batlles i regidors amb el poble i amb els nivells superiors del govern carlí, no és d'estranyar que els comptes se'n ressentissin. Llavors, i per tal de resoldre els innumbrables contenciosos sorgits, s'hagué d'apellar a uns improvisats oïdors de comptes, escollits entre els mateixos contribuents. Així, quan els pagesos no eren conduïts al cap de corregiment per a ésser empresonats, hi havien d'anar per a discutir, a la corda fluixa, la qüestió dels endarreriments. Amb tot, sembla que la tasca d'aquestes «comissions» tampoc no oferí uns resultats reeixits; difícilment els podia tenir: «Foren sitats a Font-rubí pe[r] aclarir los contas de Pelegrí

66. *Ibid.*, p. 113. L'anotació porta data de 4 de març de 1840.

67. *Ibid.*, p. 29.

68. *Ibid.*, ps. 90-91. L'anotació porta data del 20 de gener de 1840.

Vivas, sagratari de Tous, q[u]e los pasarem [...] y estan tan envolicats, que [no] puguérem aclarir-los y no[s] baren fer quedar un dia per arreglar-o y no bàrem poder; y bàrem anar a dormir a la Pineda de Foix, que los oïdós de comtas som Martí Vidal, Salvador Alvareda, sastre Torné, Anton Rosich...»⁶⁹

L'actuació liberal i la reducció de la resistència camperola

La zona on es desenvoluparen els fets no es pot considerar com a part integrant de la Catalunya liberal; a partir del 1835 aquestes terres havien escapat a tot control efectiu de les autoritats barcelonines. Situació que es manifestava de diverses formes, encara que la més significativa fos la triomfant resistència camperola a pagar les contribucions davant la impotència governamental. Desafiament que resultaria inconcebible si no tinguéssim en compte la presència de la força armada i d'una rudimentària administració carlina. El liberalisme, durant l'any 1837, continuava refugiat a les viles de la comarca, mentre que el camp era dominat, sembla que sense gaires obstacles, per les partides carlines. Ara bé, pèrdua de control efectiu no vol pas dir pèrdua total d'influència ideològica.⁷⁰

69. *Ibid.*, p. 101. Els esmentats veïns de Tous van ser cridats el 18 de febrer de 1840. L'anotació fou datada el 29 de febrer del mateix any.

70. La situació creada al camp era propícia per a disfressar tota mena de venjances, terreny adobat per a satisfer ambicions inconfessades. Un fet turbulent commogué el poble de Tous i la seva rodalia: «Era lo primer dia de abril del any 1838, que agafaren cotra fills y un pare...»; un dels fills «era un miñó de 11 o 12 anys, poch més o menos, que no tingeren sinó uns quinze dias, però los cotra, fins al segà, per acomu[lar]-lo[s] de lladres; los agafaren lo govern carlí y los tingeren un poch de tems per las costas de Font-rubí y después los portaren a Berga, que era la prinsepal dels carlins...» Segons la versió que es recollí de la suposada víctima, havien convingut amb un dels acusats que «li portaria un cantaret de oli, y li portà a vènder, fen veure que al feya corra de casa seva [...] li portà una vespra y se ensepegà que no tenia la seva dona y li digué [...] abuy sí que avem ensepegat bon pun, que no se sebrà res; ja devían estar convinguts ab los altres, axí com surtí la porta, que se'n tornava, diu que va fer com si lo agafesen [...] y de prompta entraren los altres y agafaren lo Tià y lo taparen, dién que tragués los dinés, fen-se veure que éran crastins y tractan-lo de facciós, punxan-li ab b[a]ionetas per fer-li treura los dinés, dién-li que-l matarian; lo Tià, veyén que avia de morí, no savia com defensà-s; donà escusa que tenia una dobla de cotra amagada sota de una arna, a fora, que li dixesen anar a vuscar-la; lo dixaren surtir lligat y un apuntat ab las varras altas per tirar-li y con varen ser allí de fora, que ya un marja un xich al[t], veyén-se lo Tià que avia de morí voy lligat y copejat, pegà sal[t] (que segons ell diu casi féu càurer lo que tenia la corda); se escapà, con savia los topans y en las foscas, no-l pogueren agafar, féu cap a cal Gol, de Roqueta, al mixt de la nit, voy punxat y brut de sanch. Li pra[n]gueren tots los dinés que li trovaren, gra, tota la rova, que los de Tous tanvé n'i tenian de amagada, y lo intén prou era de matar-lo, per no ser descovers, sen tot sol, no se aguera sabut res, Déu no u va boler. En axò, lo Tià o va denunsià al gober[n] carlí y los agafaren com e dit, una nit los carlins, y lo Tià tamvé i enà a agafar-los y o resistaren tot y no trovaren sinó un canó de fosell y dos bayonetes; y com lo Tià era sol y no tenia la fama mol bona, no fou cregut...» (aquest fet succeí per l'abril de 1838; cf. *Llibre diari*, ps. 121-124).

L'esdeveniment, tal i com ens ha estat descrit, fa sospitar que té molt d'irreal; per altra banda, per la seva intranscendència, se situa en un nivell purament anecdòtic. Ara bé, fets com aquest, en la forma en què es desenvolupà, no tindrien coherència si no hagués existit, a la zona, un cert arrelament de la ideologia liberal, el suficient per a des-

Evidentment, dins la pagesia hi devia haver sectors, bé que no favorables, almenys no apriorísticament oposats a les transformacions preconitzades pel liberalisme. L'administració liberal, tot i veient-se obligada a acceptar de moment l'hegemonia que els carlins tenien sobre aquestes terres, intentava de refer lentament el seu malmès aparell administratiu.⁷¹ Desconeixem si aquest quedà totalment col·lapsat després del 1835 y desaparegué, però el 1839 coexistia en molts pobles d'aquesta contrada una dualitat d'administracions municipals. Els uns i els altres toleraven la seva presència, molt probablement per conveniència. La pagesia podia tenir una «justícia» segons les seves preferències i el poble quedar bé amb ambdós bàndols. La solució, això no obstant, no podia ser estable i els primers interessats a fer-la desaparèixer foren els mateixos pagesos contribuents, obligats fiscalment també amb les dues parts.

Una bona part del camperolat, durant el temps que va romandre lliure de les càrregues fiscals degudes al govern liberal, si més no, per inèrcia, devia tendir a mantenir-se distanciat del liberalisme. Distanciament provocat per causes diverses i també perquè qualsevol avenç dels liberals havia de comportar la represa dels pagaments fiscals, sense que això suposés, immediatament almenys, la desaparició de les càrregues fiscals imposades pels carlins. Tanmateix, si el liberalisme pretenia recuperar la iniciativa perduda, estava obligat a trobar una forma eficaç i barata per tal de fer pagar regularment les contribucions a la pagesia. Obviament, si aconseguia aquest objectiu, el camperolat, perseguit també pels carlins, reaccionaria, no ja contra el liberalisme, sinó contra el carlisme, cada vegada més impopular per les seves exigències. A la tardor del 1839 l'administració liberal, després d'un període d'assaig, havia aconseguit arrodonir una manera d'acció enormement eficaç.⁷² Estava preparada per a llançar sobre la pagesia

pullar aquesta acció d'una interpretació inequívoca, que fos valorada únicament com a delictes davant el veïnat. Els elements ideològics que hi són presents constitueixen una confirmació de la subsistència d'una lluita ideològica al camp, la qual podia adoptar expressions tan aparentment estranyes com la que hem examinat.

71. Sabem que el 1839 els liberals mantenien a Tous una «justícia» de la seva inspiració; no obstant això, no fou fins per l'agost de 1840, quan «en estos dias se publicà la Constitució en Tous...» Fins l'any següent no fou elegit el primer municipi constitucional, i es reproduïren «las diferèncias del pobla de Tous; se feren uns de[l]l partit del Poch, y altres del Guixot, y feren papaetas per donar los bots y cada ascú los don[a]va a la seua par, pe[r] fer lo[s] alectors de la selv[a] par, per fer la justíci[a], cada par los q[ue] voldrían; suceyí q[ue] totom féu cap a la casa de la vila, jovas y vells, asta los segus mogueren un alvorot, y no pasà avan la elecció fins atan que feren venir una compañía de soldats per fer la justícia y goñaren la par de Guixot, de dos vots, perquè usà que nou hòmens del que tenen més vots són alectors, q[ue] fan la justícia...» (cf. *Llibre diari*, ps. 145 i 196).

72. La manera d'actuar i l'instrument capaç d'assolir els objectius que la mateixa dinàmica del conflicte havia convertit en fites d'inexcusable consecució, per tal de guanyar la guerra, no quedaren completament arrodonits fins molt avançada aquesta: 1) Abans del 1838 la forma d'actuar de la «patuleia» urbana s'acostava més a un seguit d'esporàdiques i incoordinades accions punitives sobre zones rurals, que no pas a unes accions que, d'una forma disciplinada, pretenguessin aconseguir objectius ben definits. En general, fa l'efecte que la «patuleia» només feia acte de presència per a respondre a algun atac carlí; sembla completament mancada d'iniciativa. L'exèrcit liberal actuava en una posició acusadament defensiva i es limitava a empresonar algun deutor significat i recal·litant del fisc que es posava al seu abast, per tal que pagués els endarreriments. 2) Posteriorment, sembla que en els cercles de direcció liberal s'evidencià el fet que només

un seguit de cops de la major contundència, que en molt poc temps l'havien d'apropar a l'objectiu perseguit: «Succeyí la desgràcia en Tous, que pujaren los de la patuleya de Igualada y encontraren lo comendan de armas dels carlins en Tous y lo mataren, de prompta, sens donar-li tems tan solamens de dir un acte de contrició y agafaren un altre soldat seu, que se anomena lo Tomàs de Jaumet, de cal Jaumet de Tous, tanvé carlí; y s'enportaren lo pà[r]aco y la Rabordina y la Gramaneta per las contrivucions del poble, demanera que lo dia de Sn. Martí va be de bayxar lo Sr. rector de Fiol sinó no aguera agut misa y lo rector lo tingueren vuy[t] dias y las ditas donas, fins bora Nadal...»⁷³

En aquesta darrera fase de la guerra són els liberals els que juguen amb el factor sorpresa a favor seu i l'aprofiten per a liquidar les disperses forces carlínes que se'ls posen a l'abast. Les «visites», com la que ens ha estat descrita, s'efectuaren d'una forma regular, amb un interval coincident amb el venciment de les contribucions cobrades per trimestres. L'acció següent a l'hivern següent tingué un abast molt superior a la precedent:

«Vingueren los crastins de la patuleya de Igualada y una partida del Alau de Valls (que éran mol andicnàs); s'enportaren la mare, donan-li alguns copls, sens tornar-los resposta, registran tota la casa, feren malvé tota una penjada de raïms, que avia a la sala de grumets varmells [...] y la rova se salvà per voler de Déu, perquè la trovaren, molta partida, y no la tocaren, perquè la Rita, ma mullé, no se espantà y ab grans crits los detingué, quedan la mara y ella solas a casa, pensan morí de sas mans, per las amanasas y cara que fèyan.

»S'enportaren tres dels masobés de la Eucaria, atrapan lo un ab la escopeta de casà; s'enportaren lo Tomàs de Fiol, lligat, perquè li trovaren armas y cartut-chus, bolen-los afusellar; y encontra[n] lo Mas de Fiol, tanvé se'l ne portaren y algunas mestresa[s] de Tous; los hòmens los ficaren a la presó de Igualada y las donas, arrestada[s] a casa Franquesa...»⁷⁴

Veiem com aquestes accions incorporen una activitat complementària: la pràctica dels escorcolls a les masies per tal de localitzar armament i pagesos sospitosos de relacionar-se amb els «facciosos». Els darrers temps de la guerra aquestes expedicions punitives es desenvoluparen simultàniament en un radi d'acció molt ampli. Capacitat operativa aconseguida per les forces liberals de la zona

la coacció podia fer possible el cobrament de la contribució d'aquestes contrades. L'element de coacció es concretà en la utilització de la «composició» —aquella pràctica semibandolera, tan emprada pels carlins—, basada en l'obtenció de penyores que servissin com a contrapartida dels pagaments. Se li donà, tanmateix, un abast nou: es pretenia, per tal d'aconseguir l'efecte volgut, la captura del màxim nombre de camperols —independentment de la seva condició, sexe o edat—, que fos factible de transportar, fossin o no deutors del fisc. Es pretenia també implicar el major nombre possible de famílies, puix que s'exigia la liquidació de la suma total que el poble havia de pagar al fisc; d'aquesta manera, les famílies claudicants convencien els intransigents. 3) L'instrument elegit per a portar a cap aquestes accions fou la milícia urbana; rarament s'utilitzà la tropa. La mateixa força que abans es llançava en espontànies i ineficaces accions de represàlia, era ara utilitzada molt més racionalment. L'acció se centralitzava a la vila cap de partit i abraçà, successivament, un radi cada vegada més ampli, fins a aconseguir tots els pobles de la seva rodalia rural. Les seves accions compten, ara, amb l'element sorpresa a favor seu i, a part el fet de complir l'objectiu fonamental, serveixen per a liquidar les forces carlínes disperses que es posen al seu abast.

73. Cf. *Llibre diari*, p. 76. El fet descrit succeí el 7 de novembre de 1839.

74. *Ibid.*, p. 88. Aquesta acció tingué lloc el 14 de gener de 1840.

mitjançant la incorporació a les milícies locals d'un cos de milicians forani comandant per l'Alau de Valls, que actuava com a reforç i coordinadament amb aquelles:

«Tanvé agafare[n] la gen de altres pobles de esta contornada y de la major par de la Segarra.

»Entre altres pobles, buy posà uns cons, de gros en gros, los que sé de aqués voltan. Primeramén: Odena, Montbui, Tous, Fiol, Miralles, la Llacuna, Montagut, Sta. Perpètua, Pontils, Savallà, la Guàrdia de Cervera, Bellprat, Aguiló y altres que no sé.

»Y tota esta t[e]rra, tot o va seguí lo Alau, demanera que allà a la casa que no trovaren los hòmens, s'enportaren las donas, fins donas ab criaturas y donas preñadas que arriban en Sta. Coloma, la primera nit de seu pesà, an va parí una; fins donellas, criadas y mosos, per las contrivusions, perquè la gen no poden abastar a tan pagar a u[n]s y a altres...»⁷⁵

Repressió que, en produir-se d'una manera reiterada, anava erosionant la capacitat de resistència camperola. L'acció constant d'aquests cops de força, malgrat la voluntat d'oposició manifestada per la pagesia, sotmetia els pagesos a l'òrbita de l'estat liberal. El camperolat es veia indefens i no trobava cap manera efectiva d'autoprotecció; els plany's sovintejaven:

«Vull notar sobras de lo que pasa sobras de las contribusions avuy al dia y més, de dos o tres anys q[u]e està pasan.

»Vull posar [que] al nostre terma y alguns de altres pobles pasa lo matex.

»Primeramén, los crastins volen totas las tersas, és di, cotra doblas y cotra prima[s], extraordinàries; la gen no pòdan, entre pobres, fars de treura dinés, y enrredats y mal abinguts; no se acut al pago, se'ls anpòrtan a Igualada, hòmens y donas, lo que encontraren, ab tal que los y feñan estar un mes, dos mesos, y los hòmens a la presó y las donas arrastadas, y tot sobín estem en estos trevalls, demanera que se arribat que a Tous no s'i pot està, sinó ab la elarma, sempre saguit...»⁷⁶

La pagesia cedeix; els que havien de témer pel fet d'haver-los trobat armats, atemorits davant la perspectiva de ser acusats de «facciosos», paguen immediatament, si poden, per tal de deslliurar-se d'una qüestió tan enutjosa.⁷⁷ Aprofitant

75. *Ibid.*, p. 89. L'anotació és datada del 20 de gener de 1840, però es precisa que les accions a les quals fa referència van succeir els dies 15 i 16 de gener.

76. *Ibid.*, p. 90. Anotació datada del 20 de gener de 1840.

77. Sabem el desenllaç que va tenir l'actuació punitiva, desenvolupada per la milícia liberal, sobre el poble de Tous, el 14 de gener de 1840, el «dia 17 [de] fabré tornà lo Mas de Fiol y lo Tomàs, que estàvan presos a Igualada des del di[a] 14 de jener; lo Tomàs pagà la munta de 50 durus par aber-li atrapat la arma los crastins y entre ell y lo Mas varen aber de arreplegar 100 durus per las contribucio[n]s del poble...» Uns quants dies després la pagesia de Tous va aconseguir reunir els diners, no sense dificultats, que mancaven per a cobrir les exigències dels liberals en concepte de contribucions i «bagatges»: «Nótese que lo 1 dia del mes de mars baren aixir de Igualada lo[s] de Tous, que estàvan detinguts per las contrivucio[n]s de tot lo poble, que éran los següens: Maria Vidal, Gallardes; Isabel Claramun i Gramanet; la dona del Jan; Palagriana Piqué; Rabordina; la jova dels masuvés del castell; la jova Poca; la vella Fraresa; Joan Diudo; tres dels masuvés de la Eucaria; fen-se'n uns cons durus cada un per acavar de fer lo cupo de la demanda, que era 150 durus per las tersas y 50 durus per las muntas, q[u]e caigueren de no acudir a bagatge; lo Rosich, lo masuvé de[1] Mas, lo Frares, masuvé de cal Mestra, pagaren un poch ells y lo demés o van aber de pagar

l'avinentesa, no era únicament el fisc el que es refeia dels seus morosos, sinó que també d'altres aspiraven a fer el mateix: és el cas dels jutges, notaris, advocats i procuradors, els quals no deixaren passar l'oportunitat sense cobrar les factures que tenien pendents.⁷⁸ Mentrestant, la situació anava madurant en el sentit que desitjaven els liberals: reduir la pagesia a un estat de total esgotament pel que fa a la seva capacitat d'acumular algun diner. Ambdós bàndols havien esmerçat llurs esforços en la tasca d'esprémer completament els pagesos, però, en aquesta cursa, els liberals havien mostrat, en la darrera fase de la guerra, una audàcia més gran i una millor comprensió del significat d'aquesta espoliació. Tant és així, que, a la primavera del 1840, els carlins ja no podien extreure de la població rural al seu abast els diners imprescindibles per a continuar la lluita: «Nótese que en lo tems presén en què estem, en lo any 1840, y tems a que està pasan, tot és agafar gen per pagos, a tots los pobles y deseguida los fican a la presó y no y val abonos, sinó fins que an pagat lo que demànan y no escóltan en particular, que no estiga debèn res, sinó fins que an fet lo pago del poble; demanera, sinó per voler de Déu, no sé com se sosté la gen, perquè tots fan treura dinés y no déxan anar allà aon se vol per fer-ne, y las casas se van tornan pobres, perquè además de axò pàsan uns y altres y o fan malvé tot y o prenen...»⁷⁹

El desenvolupament de la referida estratègia aconseguia l'espant col·lectiu perseguit com a mitjà per a aproximar les seves víctimes a la submissió. El poble de Tous era ja rendit a la pressió i desunit per a intentar posar qualsevol mena de resistència, mentre que el carlisme s'anava diluint dins aquest ambient de terror camperol: «Lo dia 1 de abril, estan ta[n]vé en la quimera de desaru tot per po que vindrían los crastins a hagafar-nos per las contrivucions, que demanàvan la primera tersa y no se pot areplegar res, perquè tot hom està cansat de tan pagar, cas raro, que avén escapat de Igualada, cosa de un mes [...] poble erredat y mal avingut...»⁸⁰ Els expressats temors es confirmaven uns quants dies després amb un contrapunt sagnant. La màquina liberal tornà a descarregar la seva peculiar investida sobre la població rural, que assolí una violència superior a les precedents: «Pujaren los crastins de Igualada y agafaren jen de Tous per las contrivucions y fugiren alguns y encontrare[n] un nomenat lo Salvador de can Ponset, de Roqueta, abitan en Tous, casat, y fugia, lo aconseguiren ab los

los q[u]e tenían presos per surtir, perquè estàvan cansats de estar allí, que des del 14 de jener que estàvan las donas a casa Franquesa y los hòmens dins de la presó y las donas tanvé la[s] i baren ficar un dia o dos...» (cf. *Llibre diari*, ps. 100 i 105).

78. Un fet ben expressiu del que acabem d'afirmar, el protagonitzà Maria Vidal, de Gallardes; detinguda pel gener de 1840, per les contribucions del poble de Tous, una vegada efectuat al pagament d'aquestes, fou retinguda: «La mare tornà lo dia 2, perquè la varen detenir, perquè estàvam devén al Fortuñ per una causa de un plet, que vàrem aver de pagar...» Aquesta senyora només fou lliurada quan els afectats varen fer efectius els següents pagaments:

per les contribucions	12 duros
pels bagatges	3 duros
despeses de manteniment a la presó	2 duros
pel deute al tribunal	57 duros

(cf. *Llibre diari*, p. 106).

79. Cf. *Llibre diari*, p. 112. L'anotació és datada el 4 de març de 1840.

80. *Ibid.*, p. 128. L'anotació és datada el dia 1 d'abril de 1840.

caballs y lo matare[n] a bursadas los soldats de cavall y donaren gran corida als carlins de Tous y altres paisans. Al matex dia, cas raro, mataren lo ereu Patit de Tous, que'l encontraren al Molí Blanch, que venia de Igualada; lo mataren al pujan los crastins a Tous, allí a la rasa de bora lo Molí Blanch, demanera que aquell dia s'enportaren de Tous prob de 6 personas pe[r] las contrivucions, que quedà lo poble ab mol llanto...»⁸¹

El distanciament de la societat rural del moviment carlí i la fi de la guerra

A partir del 1838 arribà un moment en què, segons sembla, el consens que l'actuació d'ambdós bàndols tenia dins la pagesia va minvar fins a esdevenir inexistent; l'autoritat dels uns i els altres ja només es podia basar en la pura i simple repressió, i aquesta estava a penes era suficient. Mentrestant, la pagesia desenvolupà noves formes de consciència, que si bé no donaren lloc a actituds polítiques pròpies, almenys van consolidar una posició de provat distanciament de les restants forces político-socials compromeses en el conflicte. El descontentament, l'ànsia de cercar una posició independent i pròpia s'afirma en la següent anotació: «Nótese que lo de que està pasan sobras dels vàndols de est tems de guerra. Se deu notar que la guerra dura sis anys, sempre de mal a més mal, que avén arribat en un tems que és inaguantable, perquè ja [n]os encontrem en tres vàndols: carlins y los crastins ne tene[n] dos, q[ue] són moderats y exeltats o bollangueros, que los uns tenen las lleist dolentas y los altres encara las i tenen més; tots tene[n] ànimos i forsa, si anem a las vilas, tocan als crastins, díuan que an goñat tan y que luego estará acavat, i si anem tocan als carlins, lo matex, també dién desde que dura [...], entre dos o tres meses ja estará llest, axò mas orelas o an sentit, dema[ne]ra que no se pot escoltar res, sinò lo que's veu...»⁸²

1. L'actuació simultània dels desertors, la tropa i els recaptadors sobre la població rural forçosament s'havia de traduir —i així s'esdevingué— en un estat permanent de terror, que afectava, a nivell individual, el conjunt de la pagesia. La seva única defensa consistí en la fugida, quan s'observava moviment de persones, i s'amagava al bosc o a casa, després de tancar portes i finestres. Una contínua tensió acompanyava la pagesia, àdhuc en els treballs del camp; en el moment més impensat es convertien en protagonistes directes de la guerra: «Estàbam ab los dos mosos, Ramon Mercadé, de Tous, y Francesc Angronill, del poble de Montornés, cobríam formiguer al horta, baixà la columna [de] crastins y en axò i nàvan micalets de Sta. Coloma y trucaren a la porta, no obriren; tot seguit se varen pujar per las beranas y la mare se posà a cridar dal al porxu, y nosaltres que pujem de prompta, pe[n]san aver-i novodat, y con bàrem ésa a mixtja costa, allí sobra de la siguia del hor, veyén ell[s] que anàvem fermes, nos crídan altu y nos apúnta[n] los fusells, surtiren al cap de la fexa de las alsinas; jo no pensan en res, veyén que's deturaven de anar a casa, vas pensar q[ue] éran lladras, arencó de corre y tot seguit me tiraren escupetades, que era tan prob, que las bales me anava[n] prob, me tiraren fins al horta de[l] masubé, perquè bas fugir torrén aball, fins sota al coltivat dels frares, que vas puijar torrén amu[nt] det

81. *Ibid.*, p. 135. L'acció va succeir el 6 de maig de 1840.

82. *Ibid.*, p. 115. El paràgraf citat fou escrit el 8 de març de 1840.

al ho[r]ta del Tomàs y [...] a la nostra auvaga, però estava tan afadigat de corra, que no podia més, perquè con vas ésa més avall del saltan, me tornaren a surtí al capdevall de la plana, y com veyen que fugia, as pensaven que era faciós; y los mosos quedaren voy espantats, perquè los deyen que traguesen la arma, però no-ls suceyí res, perquè digueren que no teni[en] arma y pensan ell[s] que jo abi[a] quedat mor o farit per aquellas rasas; més per voler de Déu no me suceí tal cosa. Y pujaren per qui, per casa, quedan voy sols, perquè la mare va surtí a cridar, que no-n tiresen, voy espantada...»⁸³

2. Les relacions entre el carlisme i la pagesia, ja molt tenses, anaven empitjorant. Els carlins, condicionats per les necessitats de fabricació d'armament, s'apropriaren béns comunitaris d'un gran simbolisme popular; destruïren la «indústria» rural, o transformadora de productes agrícoles. Fou un altre aspecte de l'espoliació que sofrí la societat rural, la qual veia que fatalment el seu mode de vida era destruït d'una manera sistemàtica:

«Después, aquestos carlins goñaren Berga, allí tenían la capital y fortificaren mol, fen mols perpètuos castells y torras per la bora de la vila, que abuy al dia, lo govern encar o manté allí, feya armas y monicion, canons [...].

»Arrivaren a tals exesos, esta família, que pe[r] fer artillarias, prenían las campanas al[s] pobles, demanera que a la par de la montaña, no-n dexaren per los pobles, feren malvé moltas facinas de fer ayguardén, prenén tot lo aram, lo plom dels molins paparés, ollas de coura, si trovaven per las casas...»⁸⁴

A les acaballes de la guerra l'oposició al carlisme sembla que ja es manifestà arreu i obertament. La repressió només podia servir per a augmentar la barrera de mútua incomprensió i incrementar el cúmul de greuges que el poble havia hagut d'aguantar. Utilitzada reiteradament com a únic mitjà per a mantenir sota control la població i el territori, ja no podia ser interpretada sinó com una violència arbitrària, com un despotisme desenfrenat. La pagesia es trobava oprimida i considerava el comandament carlí —en particular la gestió del comte d'Espanya— com el principal causant de moltes de les seves desgràcies: «Después, entrà un general, que tems pasat ja avia estat capità general [de] Barcelona, mol redícül enteramén, que la gen que agafaben fos pe[r] lo que bolgués, y los portaven a Berga, senza aprovar y ni experimentar las cosas, los posaven al grilló, y fer-los trevellà a fortificar, de en dos en dos, con a desterrats, molta gen senza cap culpa, a[l]l guns per demanar lo que era ben seu, se veyen en un desterro...»⁸⁵

3. L'exèrcit carlí, reorganitzat i incrementat per mitjà del sistema de quintes, es desfà a causa de les desercions. Ara ja no són solament els rebels, amb vocació de bandolers, els que se'n van, sinó els pagesos, que prenen consciència del desastre i es passen decididament a les viles. És el principi de la fi de l'alçament carlí, una de les manifestacions més colpidores de l'aïllament en què es troba respecte a la societat rural. Res no hi pot ja cap tipus de repressió, els camperols encausats fugen i s'amaguen indefinidament, després d'abandonar casa, eines i terra. El col·lapse del carlisme es fa palpable i es concreta en aquests petits

83. *Ibid.*, ps. 96-97. Encara que aquesta anotació fou escrita molt posteriorment, els fets descrits varen tenir lloc el 18 d'abril de 1838.

84. *Ibid.*, p. 170.

85. *Ibid.*

èxodes familiars: «Per aver surtit quinto un miñó de casa Rosich, lo any pasat, avén ja servit un any, se presentà ab los crastins en Sta. Coloma de Queralt; en axò, o saveren los carlins, obligaren al seu pare que el fes presentar o sinó a[u]ria de pagar 200 duros, o agafarían a ell, o als de casa sua, demanera que no-l pogueren fer presentar, y los de casa Rosich se agueren de guardar per mols días, que anaren los carlins mols cops per agafar-los; que no trovaren a ells y un cop se portare[n] lo vestià, q[u]e era de Borrega, de Clariana, que-l tenían a gordà, y dos miñons xichs fins a Font-rubí, però com eran innocens, los dexare[n] anar y lo Borrega també cobrà lo bestia promptamén; altre còp tanvé s'enportare[n] la miñona, tanvé la dexaren anar, perquè en casa Rosich, tots éran fora, exeptuan las dos miñonas, Rosa y Antònia, y la canalla xichs, demanera que vastanta quimera los degueren donar, però al fin tractan de compondre-u...»⁸⁶

4. A la primavera del 1840 els liberals es disposaven a deixar anar un cop definitiu sobre el carlisme, no ignorant, sens dubte, les debilitats d'aquest a la seva reraguarda. La deterioració de la capacitat operativa de les forces carlines de la zona s'havia aguditzat extremament. Ja al final del 1839 un cap carlí, amb el grau de general, s'hagué d'ocupar, gairebé personalment, d'anar reclutant una partida pels pobles i masies. No amb la intenció d'organitzar un grup de combat, pel qual segurament no hauria trobat cap voluntari, sinó amb el propòsit de volar un pont. Acció de caràcter defensiu, innecessària fins aquest moment, ja que les partides carlines mai no van tenir dificultat per a aconseguir barrar el trànsit que circulava per la carretera: «Los carlins, Don Manuel o lo Llarch de Copons, general seu, prengueren una partida de hòmens de Tous, Clariana y la Goda y Porquerisses y Santa Maria y aquells poblets de par [a]llí, y feren caure lo pon de Santa Maria y un hostal que abia, molt guapo, perquè no poguesen los crastins pasar car[r]os de convoy...»⁸⁷

Si en temps passats el carlisme havia disposat d'una capacitat per a obtenir informació molt superior a la dels seus opositors —a la qual degué moltes de les seves més reeixides actuacions—, en aquests moments els ressorts que havien fet possible la seva obtenció ja s'havien trencat. A la darrera fase de la guerra la marginació més absoluta és el tret que caracteritza l'espectre burocràtic del carlisme. Els caps carlins de la zona no deixaren d'assabentar-se de la preparació de l'ofensiva liberal que havia de resultar definitiva —la qual, segons sembla, no pretenia tenir l'element sorpresa com a aliat—, però el seu domini sobre els que havien estat els seus informadors havia desaparegut: «Succeyí que Anton Vidal, encontran-se regidó de[l] can[t]ó dels crastins, enviaren una horda a Igualada, que dos individ[u]os de justícia avían de comparèxer a casa lo comendan, texcan una munta, i yenaren dos rejidós, lo dia 25 de abril, y los enquerregaren unas hordas, que se deyen de mobil[it]zació, a manera de una quinta, y pe[r] no presentar-las al comendan de los carlins, lo agafaren [...] y lo portaren a La Llacuna y estigué pres fins lo dia 22...»⁸⁸

En aquests dies havia tingut lloc un combat important, que va permetre de desfer el domini carlí en aquesta zona montuosa de la conca d'Òdena i que

86. *Ibid.*, ps. 125-126. La situació descrita es produí durant el mes de març de 1840; l'anotació és datada el 28 de març d'aquest any.

87. *Ibid.*, p. 78. Els esdeveniments descrits varen succeir el 20 de desembre de 1839.

88. *Ibid.*, p. 137.

havia gairebé impedit, durant anys, el trànsit entre Barcelona i Lleida per aquesta ruta. A més, restà obert el camí cap a Solsona, i les forces carlines, situades a les muntanyes del Penedès i l'Alt Camp, quedaren aïllades. La virulència del combat impressionà el camperol que ens el descriu: «Nótese que en 25 y 26 y 27 de abril de 1840, pasan lo convoy a Solsona, se mataren mols carlins y cristins; de lo que se deu notar que moltas vegadas, portan lo convoy a Solsona, se an mor y farits mols, de una y altra par, que suposaven aquet cop que noto si se avían mors y farits entre uns y altres 2 o 3 mil, deye[n] que feya po lo veure-u...»

La total desfeta militar carlina es produí pocs dies després amb la retirada de «Cabrera, que és lo general prinsipal [...] de tots los carlins; lo di[a] 6 de juny pàsan per los Hostalets de Cervera, avèn pasat ab gran divisió de 8.000 que reculaven [...] abèn entregat Morella, poch dias abans; feren bastan mal per quexa Segarra, prenén bèstias y altres cosas que trobàvan, demanera que lo dia de Pentecostès, que era lo dia 7, estàvan per aquesta terra tremolan ab moltas àsias, sabèn que eran a Vallfogona y la Guàrdia, no savèn cap haon tiraria fins que bàrem saber que abian pasat; los de Aguiló ja abían tret las bèstias per si aball, se pot considerat nosaltres en la quimera que estàvem, 180 capst de bèstia no sabèn aon tira-l...» Cal advertir que no fou sinó després d'haver-hi passat Cabrera que va arribar a aquesta zona un contingent important de tropa liberal en persecució d'aquell: «Nótese que lo dia 27 de juny de 1840 pasà la recña Cristina y la pubil[1]a doña Isabel 2 ab moltas tropas, que pasava det a Barcelona, y la major par de la tropa pasà det a montaña per fer retirar los carlins que estàvan fortificats a Berga, però ja no'ls y esperaren, retiraren tots los batallons a França ab mo[1]ta promtitut, sols quedaren per aquí alguns de esguevotats, que los uns o se presentaren ab los crastins, los altres, per aquezas montañas a rovar...»

89. *Ibid.*, p. 133.

90. *Ibid.*, ps. 139-140.

91. *Ibid.*, p. 139.